

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Henrik Mertens

En kritisk studie av Högsta domstolens tillämpning av ställningsfullmakten

JURM02 Examensarbete

Examensarbete på juristprogrammet
30 högskolepoäng

Handledare: Sacharias Votinius

Termin för examen: Period 1 HT2018

Innehåll

SUMMARY	1
SAMMANFATTNING	3
FÖRORD	5
FÖRKORTNINGAR	6
1 INLEDNING	7
1.1 Introduktion	7
1.2 Syfte och frågeställning	8
1.3 Metod och material	9
1.4 Avgränsningar	10
1.5 Disposition	11
2 BEHÖRIGHET PÅ GRUND AV SEDVÄNJA	13
2.1 Innebörden av begreppet sedvänja	13
2.2 Vikten av fullmäktiges ställning	16
2.3 Sedvänja framstår i vissa fall som en självklar grund för behörighet ¹⁸	
3 HUR STÄLLNINGFULLMAKTEN BEHANDLATS AV HÖGSTA DOMSTOLEN – EN HISTORISK TILLBAKABLICK	20
3.1 Ställningsfullmakt grundad på sedvänja	20
3.2 Tolerans- och kombinationsfullmakt	23
3.2.1 Toleransfullmakt	23
3.2.2 Kombinationsfullmakt	25
3.3 Fullmaktsgrundande rättsfakta	26
3.4 Var äldre rättsfall förenliga med ställningsfullmaktens syfte?	27
4 EN KRITISK GRANSKNING AV GÄLLANDE RÄTT	29
4.1 Att visa sedvänja med stöd av branschundersökningar	29
4.2 Kombinationsfullmakt – en riskavvägning	31
4.3 Befogad tillit till huvudmannens organisation	35

4.4	Firmateckningsrätten som rättspolitiskt intresse	40
4.5	Hur gällande rätt skiljer sig från äldre rättsfall	41
5	ETT RÄTTSFALL OFÖRENLIGT MED STÄLLNINGSFULLMAKTENS SYFTE	43
5.1	Bakgrund	43
5.2	Tredje mans befogade tillit	44
5.3	Ett nytt insiktsrekvisit	44
6	ANALYS OCH SAMMANFATTANDE KOMMENTAR	47
	KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	49
	RÄTTSFALLSFÖRTECKNING	51

Summary

Implied authority is an important form of power of attorney that is expressed in the 10 §, second paragraph, Contract Act. According to this law, a person (the agent) can have the authority to perform legal transactions on behalf of an organization through his position in the company. For example, a store clerk is through his employment authorized to receive payment from clients on behalf of the store owner. A prerequisite for an employee at a certain position in a company to have the authority to act as an agent for his employer is that this follows *law* or is considered *general custom*. In this paper, I have chosen to investigate whether the concept of general custom, as expressed in the 10 §, second paragraph, Contract Act, has been interpreted in such a way by the Supreme Court that it is compatible with the purpose of implied authority, or whether there in recent years has occurred a shift in the interpretation, so that the concept of general custom is becoming irrelevant.

Neither the Contract Act, nor the motives behind the law, provides any clear definition of the concept general custom. In the motives, general custom is described in sweeping terms as being in accordance with “customs and traditions”, “conception of legality” and “the general view”. The question, then, is what significance the concept of general custom in the 10 §, second paragraph has. In practice, it turns out that the Supreme Court in several older cases has extended the meaning of implied authority by not giving full weight to general custom. Instead, various other circumstances in the particular cases have been deemed decisive for giving third party a justified impression of the agent’s authority.

However, a change of trends in how the Supreme Court handles cases concerning implied authority occurred in the early 1990s. In these cases, the Supreme Court, as a first step, evaluated whether authority existed in accordance with the 10 §, second paragraph, Contract Act; in this step, the Supreme Court has presumed that general custom should be supported by industry surveys, in order for implied authority to be present. If implied authority could not be shown to exist through general custom, the court, in a second step, evaluated whether the particular circumstances in the case were such that third party had got a justified impression of the agent’s authority.

In my concluding remarks, I criticize the Supreme Court for its view that general custom should be supported by industry surveys, because this practice makes it very difficult for third party to show that the agent was authorized. Through this legal practice, I thus believe that the concept of

general custom has lost its relevance, because the necessary prerequisite is not practically applicable. Instead, apparent authority based on third party's justified impression of the agent's authority has replaced implied authority based on general custom; it appears as if the Supreme Court in these cases has put emphasis on the purpose of the concept of implied authority. One exception, however, is NJA 2014 p. 684: in this case, the Supreme Court has, in addition to the justified impression of third party, added another requirement in the form of a precondition of insight, which appears to be at odds with the purpose of the concept of implied authority.

Sammanfattning

Ställningsfullmakt är en viktig fullmakt som kommer till uttryck i 10 § andra stycket avtalslagen. Enligt regeln kan en person vara behörig att företa rättshandlingar för huvudmannens räkning på grund av att fullmäktige intagit en viss ställning genom avtal med huvudmannen. Exempelvis är ett butiksbiträde genom sin anställning behörig att motta betalning från butikens kunder för butikägarens räkning. En förutsättning för att en viss befattningshavare i egenskap av sin ställning ska vara behörig att företräda huvudmannen är att detta följer av *lag* eller *sedvänja*. I denna uppsats har jag valt att undersöka om begreppet sedvänja i 10 § andra stycket avtalslagen har tolkats på ett sådant sätt i Högsta domstolens praxis som är förenligt med ställningsfullmaktens syfte, eller om det skett en glidning under senare år så att sedvänjebegreppet börjat förlora sin relevans.

Varken i avtalslagen eller i motiven till avtalslagen ges någon klar definition av begreppet sedvänja. I motiven beskrivs sedvänja i mycket generella termer som ”gängse skick och bruk”, ”rådande rättsuppfattningen” och den ”gängse uppfattningen”. Frågan är då vilken betydelse begreppet sedvänja i 10 § andra stycket har? I praxis framgår det att Högsta domstolen i flera äldre rättsfall utökat tillämpningsområdet för ställningsfullmakten genom att inte lägga avgörande betydelse vid begreppet sedvänja. Istället har olika omständigheter som gett tredje man ett befogat intryck av fullmäktiges behörighet i det enskilda fallet varit avgörande.

Ett trendbrott i hur Högsta domstolen behandlat rättsfall rörande ställningsfullmakt skedde emellertid i början av 1990-talet. I dessa rättsfall har Högsta domstolen i ett första steg prövat om behörighet förelagat enligt 10 § andra stycket avtalslagen. Högsta domstolen har i detta steg förutsatt att sedvänja ska visas med stöd av en branschundersökning för att behörighet ska föreligga. Om det inte är visat att fullmäktige är behörig på grund av sedvänja har domstolen i ett andra steg prövat om omständigheterna i det enskilda fallet varit sådana att tredje man fått ett befogat intryck av fullmäktiges behörighet.

I slutsatsen kritiserar jag att Högsta domstolen ansett att sedvänja ska visas med stöd av branschundersökningar eftersom det innebär stora svårigheter för tredje man att visa att fullmäktige varit behörig på denna grund. Genom denna rättstillämning anser jag därför att begreppet sedvänja förlorat sin relevans eftersom rekvisitet inte är praktiskt tillämbart. Istället har kombinationsfullmakt ersatt ställningsfullmakt grundad på sedvänja. Det framstår som att Högsta domstolen i dessa rättsfall beaktat

ställningsfullmaktens syfte. Ett undantag är emellertid NJA 2014 s. 684. I rättsfallet har Högsta domstolen utöver tredje mans befogade tillit ställt upp ytterligare ett krav i form av ett insiktsrekvisit. Insiktsrekvisitet framstår som oförenligt med ställningsfullmaktens syfte.

Förord

Jag vill uttrycka min tackasamhet gentemot alla som har uppmuntrat och stöttat mig under min utbildning.

Jag vill särskilt tacka:

min handledare Sacharias Vontinius för hjälp med examensarbetet och värmande ord inför ett framtida yrkesliv som jurist;

Kajsa, Ema, Otto, Axel, Grete och alla andra goda vänner jag fått under juristutbildningen.

Lund, februari 2019

Henrik Mertens

Förkortningar

DCFR	Draft Common Frame Of Reference
JT	Juridisk tidskrift vid Stockholms universitet
NJA	Nytt juridiskt arkiv
SvJT	Svensk Juristtidning

1 Inledning

1.1 Introduktion

I dagligt affärsliv är det sällan möjligt eller effektivt att avtalsparter möts direkt för att sluta avtal. För att daglig handel ska kunna fortlöpa med så få hinder och inskränkningar som möjligt utser istället den som vill sälja något eller förmedla en tjänst (härefter kallad huvudmannen) ett ombud, som å huvudmannens vägnar ska sluta avtal med motparten (härefter kallad tredje man); ofta, men inte alltid, är huvudmannen arbetsgivare åt ombudet. För att tillse att rättsverkningarna vid avtal via ombud inte skiljer sig jämfört med om de slutits direkt mellan huvudman och tredje man har fullmaktsbegreppet utvecklats. Fullmakt behandlas i 2 kap avtalslagen ("Lag (1915:218) om avtal och andra rättshandlingar på förmögenhetsrättens område"). I motiven till avtalslagen definieras fullmakt som "en till tredje man riktad viljeförklaring av huvudmannen, varigenom denne påtager sig följderna av den rättshandling ställföreträdaren å hans vägnar företager."¹

En mycket viktig form av fullmakt är ställningsfullmakten, som huvudsakligen regleras i 10 § andra stycket avtalslagen: "Där någon såsom anställd i annans tjänst eller eljest till följd av avtal med annan intager en ställning, varmed enligt lag eller sedvänja följer viss behörighet att handla å dennes vägnar, anses han hava fullmakt att företaga rättshandlingar, som falla inom gränserna för denna behörighet." De särskilda rekvisit som gäller för ställningsfullmaktens uppkomst är alltså att fullmäktige ska inta en ställning, som ska grunda sig på avtal med huvudmannen och att denna ställning enligt lag eller sedvänja ska medföra en behörighet att handla å huvudmannens vägnar. Till detta kan läggas att rättshandlingen måste falla inom behörighetens gränser. Exempel på en ställningsfullmakt är att en person som anställts i en affär kan försälja arbetsgivarens varor med giltig verkan. Det är viktigt att beakta att ställningsfullmakten inte kräver något uttryckligt befullmäktigande utan kan uppstå som en direkt följd av anställning, exempelvis genom att en person anställs i en butik. Denna avsaknad av uttryckliga gränser för fullmaktens omfattning, gör att rättstvister mellan huvudman och tredje man rörande avtal som skett via ombud (härefter kallad fullmäktige) ofta måste ta hänsyn till vilka behörigheter ett ombud i viss ställning vanligtvis har (sedvanebegreppet). Har fullmäktige handlat enligt sedvänjan är huvudmannen bunden till

---

¹ Se Motiven (1914) s. 62.

avtalet, men kan det visas att fullmäktige enligt sedvänjan överskridit sin fullmakt kan huvudmannen gå fri.²

Ovanstående, mycket summariska, sammanfattning av fullmaktsbegreppet i allmänhet och ställningsfullmakten i synnerhet tjänar här endast som en kort introduktion och bakgrund till det ämne min uppsats behandlar, nämligen i vilken grad och på vilket sätt sedvanebegreppet kommit att kompletteras med och delvis ersättas av andra bedömningsgrunder i rättstvister rörande avtal via fullmakt. Vi lever i en starkt föränderlig värld, där inte minst arbetslivet blir allt mer mångfacetterat. Sålunda kan det i aktuella rättsfall vara svårt att påvisa sedvänjor, när det rör sig om varor, tjänster eller verksamheter som bara funnits i ett fåtal år.³ Det finns därför anledning av att reflektera över om sedvänja enligt gällande rätt tillämpas på ett sätt av Högsta domstolen som är anpassat efter det omsättningsintresse som ställningsfullmakten är avsett skydda.

1.2 Syfte och frågeställning

Syftet med uppsatsen är att undersöka om begreppet *sedvänja* i 10 § andra stycket avtalslagen har tolkats på ett sådant sätt i Högsta domstolens praxis som är förenligt med ställningsfullmaktens syfte att skydd omsättningsintresse, eller om det skett en glidning under senare år så att sedvanebegreppet börjar förlora sin relevans.

I uppsatsen avser jag att besvara följande frågeställning:

- 1) Vad betyder rekvisitet sedvänja i 10 § andra stycket avtalslagen?
  - a. Har betydelsen av begreppet samma betydelse i Högsta domstolens praxis av senare datum som begreppet givits i motiven till avtalslagen?
  - b. Är det förenligt med ställningsfullmaktens syfte att Högsta domstolen i vissa fall framhållit att en förutsättning för att ett handlingsmönster ska uppfylla rekvisitet sedvänja är att en branschundersökning kan fastställa att ett handlingsmönster är allmänt accepterat och har en viss geografisk spridning i den bransch i vilken fullmäktige verkar?

---

² Jfr Adlercreutz, Gorton & Lindell-Frantz (2016) s. 207–211.

³ Jfr *ibid.* s. 210.

1.3 Metod och material

Den övergripande metoden för uppsatsen är rättsdogmatisk. För att fastställa gällande rätt använder jag mig av den klassiska rättskälleläran där jag sökt fastställa gällande rätt med stöd av lagstiftning, lagförarbeten och litteratur från inflytelserika författare inom civilrätten.⁴ Då både lagtexten och lagförarbetena till avtalslagen är mycket gamla och därav av mindre relevans idag har det fallit sig naturligt att lägga större vikt vid hur ställningsfullmakten har behandlats i praxis och hur ämnet behandlats i den juridiska litteraturen för att redogöra för gällande rätt. I uppsatsen har jag tagit hänsyn till det faktum att den juridiska litteraturen till skillnad från prejudikat från Högsta domstolen inte har formell auktoritet som rättskälla.⁵ I den juridiska litteraturen har emellertid författarna möjlighet att fördjupa diskussionen kring ställningsfullmakten på ett sätt som inte är möjligt i en domsmotivering. Avgörande för att kunna föra en insiktsfull diskussion om gällande rätt är det alltså av vikt att även beakta de åsikter som förs fram av olika författare inom den juridiska litteraturen.⁶ I uppsatsen har jag dock gått längre än att enbart beskriva gällande rätt genom att tillämpa en kritisk rättsdogmatisk metod.⁷ I uppsatsen undersöker jag om rättsläget är att anse som tillfredställande utifrån det ändamål som ställningsfullmakten är avsett att fylla.

Vad gäller de prejudikat som har behandlas i uppsatsen har rättsfallen placerats på en tidsaxel i syfte att markera tidsaspekten. Då Högsta domstolens tillämpning av ställningsfullmakten har förändrats över tiden är det av vikt att uppmärksamma att äldre rättsfall inte har samma prejudikatvärde idag. Rättsfallen är likväl av intresse för att visa läsaren hur ställningsfullmakten historiskt sett har utvecklats för att möta ett ökat behov av enkla partbildningsmedel i samhället.⁸ För att välja vilka rättsfall som ska behandlas i den historiska tillbakablicken har jag haft stor hjälp av den juridiska litteraturen. Här har jag bland annat beaktat boken *Högsta domstolsakten i Sverige under 200 år*, specifikt Kurt Grönfors kapitel om ”Högsta domstolen och institutet ställningsfullmakt” där författaren särskilt behandlar rättsutvecklingen av ställningsfullmakten.⁹ För att beskriva gällande rätt har jag lagt större vikt vid rättsfall från 1990-talet och framåt. I denna del har jag också redogjort för rättsfallen mer ingående än äldre

---

⁴ Se Kleineman (2013) s. 21

⁵ Se *ibid.* s. 28.

⁶ Jfr *ibid.* s. 36.

⁷ Jfr *ibid.* s. 39.

⁸ Se Grönfors (1990) s. 184 f.

⁹ Se *ibid.* s. 181.

rättsfall. Särskilt ingående har jag behandlat NJA 2014 s. 684 eftersom rättsfallet inneburit en ny tillämpning av ställningsfullmakten.

I uppsatsen presenteras ett urval av författare inom civilrätten som har behandlat ställningsfullmakten. I mitt arbete har jag uppmärksammat Grönfors avhandling *Ställningsfullmakt och bulvanskap* från 1961. Avhandlingen är av äldre datum men eftersom avhandlingen har haft stort inflytande på hur ställningsfullmakten behandlas såväl i juridisk litteratur av senare datum och i praxis har jag ansett denna avhandling mycket relevant för uppsatsen. Här går det även att finna de grundläggande motiveringarna för rättsfigurerna tolerans- och kombinationsfullmakt. Grundläggande litteratur av senare datum som särskilt beaktats i uppsatsen är *Avtalslagen* av Kurt Grönfors & Rolf Dotevall, *Fullmakt och immateriella tjänster* av Dotevall samt *Avtalsrätt I* av Axel Adlercreutz, Lars Gorton & Eva Lindell-Frantz. Listan är dock inte uttömmande. Vid sidan om litteraturen har jag behandlat ett större antal artiklar av välkända författare som publicerats i Juridisk Tidsskrift (JT) och Svensk Juristtidning (SvJT). Artiklar särskilt relevanta för de rättsfall som behandlats i uppsatsen har valts ut.

För att underlätta för läsare att granska hur jag behandlat det material som jag använder mig av i uppsatsen har jag fört en löpande analys. I det avslutande kapitlet gör jag en övergripande analys och en sammanfattande kommentar.

1.4 Avgränsningar

Jag har valt att avgränsa uppsatsen till ställningsfullmakten i 10 § andra stycket avtalslagen (ofta kallat ”allmän ställningsfullmakt”).¹⁰ Fokus i denna del har varit förutsättningarna för att fullmakt ska följa på grund av sedvänja. Jag har därför inte närmare behandlat ställningsfullmakt reglerad i speciallagstiftning. I arbetet har jag beaktat de rättsfall där sedvänja ersätts av andra bedömningsgrunder (ofta kallad ”speciell ställningsfullmakt”).¹¹ En central del av uppsatsen är att undersöka hur fullmakt grundad på sedvänja förhåller sig till fullmakt grundad på tredje mans befogade tillit.

I den historiska tillbakablicken har jag avgränsat mig till ett urval av rättsfall för att belysa det faktum att ställningsfullmakten är dynamisk. Då syftet är illustrativt har jag avgränsat mig till att behandla ett urval av rättsfall. Från 1990-talet och framåt har jag dock avsett att avhandla samtliga rättsfall som behandlats av Högsta domstolen i syfte att kunna redogöra för gällande rätt.

---

¹⁰ Se Adlercreutz, Gorton & Lindell-Frantz (2016) s. 229.

¹¹ Se *ibid.* s. 229.

Även i avsikt undersöka om gällande rätt är ändmålsenlig för att uppnå ställningsfullmaktens syfte.

Slutligen kan uppmärksammas att jag har avgränsat mig till svensk rätt. En komparativ studie av utländsk rätt hade varit av intresse för att exempelvis föreslå lösningar som fungerat i andra rättssystem för att bedöma om detta system fungerar bättre än det svenska rättssystemet.¹² Här hade en jämförelse med anglo-amerikansk rätt varit av särskilt intresse. Detta ämne passar sig enligt min mening bättre för en egen uppsats där det funnits större utrymme för behandling av ämnet. Jag har därför avstått från att beakta utländsk rätt i denna uppsats.

1.5 Disposition

I det inledande *avsnitt 2* undersöker jag innebörden av begreppet sedvänja. Här problematiserar jag det faktum att det inte är självklart vilken innebörd begreppet sedvänja har – varken avtalslagen eller motiven ger en klar definition av begreppet. Frågan är därför vilken betydelse begreppet har för hur ställningsfullmakten ska tillämpas. I samband med detta beaktar jag det bakomliggande rättspolitiska syftet med ställningsfullmakten *att skydda omsättningens säkerhet och principen om synbarhet* som är central för att ställningsfullmakten ska uppnå detta syfte. Jag behandlar även begreppet ställning och vilken betydelse detta rekvisit har vid sidan om sedvänja för hur ställningsfullmakten ska tillämpas.

I *avsnitt 3* presenterar jag en historisk tillbakablick. I denna del avser jag att ge läsaren en överblick över hur ställningsfullmakten förändrats över en längre period. Det framgår att ställningsfullmakten tillämpats dynamiskt. I detta kapitel redogör jag också för den speciella ställningsfullmakten (särskilt tolerans- och kombinationsfullmakt) som utvecklats i nära koppling till 10 § andra stycket avtalslagen. Jag redogör också för en intressant diskussion i den juridiska litteraturen avseende på vilken grund fullmäktige har behörighet att binda huvudmannen.

I *avsnitt 4* behandlar jag den moderna tillämpningen av sedvänja och en ny metod att behandla rättsfall som rör ställningsfullmakt. I dessa rättsfall har Högsta domstolen i ett första steg prövat om behörighet förelegat enligt 10 § andra stycket Avtalslagen. Högsta domstolen har i detta steg förutsatt att sedvänja ska visas med stöd av en branschundersökning för att behörighet ska föreligga. Om det inte är visat att fullmäktige är behörig på grund av sedvänja har domstolen i ett andra steg prövat om omständigheterna i det

---

¹² Jfr Kleineman (2013) s. 40.

enskilda fallet varit sådana att tredje man fått ett befogat intryck av fullmäktiges behörighet. I detta avsnitt tillämpar jag en kritisk rättsdogmatisk metod då jag i den löpande analysen granskar om gällande rätt är ändamålsenlig för att uppnå ställningsfullmaktens syfte.

I *avsnitt 5* redogör jag särskilt för rättsfallet NJA 2014 s. 656 och undersöker om Högsta domstolen tillämpat fullmakt grundad på tredje mans befogade tillit på ett sätt som är förenligt med ställningsfullmaktens syfte. I avsnittet finner jag, i likhet med den åsikt som framförts av Ola Svensson och Konrad Lundberg i respektive debattartiklar, att det insiktsrekvisit som Högsta domstolen redogör för i domsmotiveringen är främmande för fullmaktsläran. Eftersom insiktsrekvisitet framstår som oförenligt med ställningsfullmaktens syfte anser jag att rättsfallet ska lämnas utan hänseende av underinstanserna.

I *avsnitt 6* presenterar jag en övergripande analys och en sammanfattande kommentar.

2 Behörighet på grund av sedvänja

2.1 Innebörden av begreppet sedvänja

Ställningsfullmakt är en fullmakt som kommer till uttryck i 10 § andra stycket avtalslagen. Fullmakten bygger på tanken att då en person placerats i viss ställning av huvudmannen får huvudmannen finna sig i att fullmäktige får företa vissa rättshandlingar med för huvudmannen bindande verkan.¹³ Som exempel kan nämnas att om ett butiksbiträde mottar betalning med stöd av ställningsfullmakt gör denne det med bindande verkan för butiksägarens räkning. Likaså när en banktjänsteman ingår avtal med en kund blir rättshandlingen bindande för banken, osv. En förutsättning för att en viss befattningshavare i egenskap av sin ställning ska vara behörig att företräda huvudmannen är emellertid att detta följer av *lag* eller *sedvänja*, vilket följer av lagrummets ordalydelse:

Där någon såsom anställd i annans tjänst eller eljest i följd av avtal med annan intager en ställning, varmed enligt lag eller sedvänja följer viss behörighet att handla å dennes vägnar, anses hava fullmakt att företaga rättshandlingar, som faller inom gränserna för denna behörighet.

Att behörighet kan följa av lag borde förstås enbart som en hänvisning till speciallagstiftning där behörighet för vissa befattningshavare kan regleras särskilt.¹⁴ Ett vanligt exempel i den juridiska litteraturen på sådan speciallagstiftning är befattningen sjökaptten. Enligt 13 kap 16 § sjölagen får en sjökaptten vid behov på lastägarens vägnar vidta nödvändiga åtgärder och företräda denne i frågor som rör godset.¹⁵ Vad som avses med att ställningsfullmakt kan följa på grund av sedvänja är inte lika lätt att förstå. Denna osäkerhet beror på att det inte framstår som självklart utifrån innehållet i avtalslagen hur begreppet ska definieras. En vanlig beskrivning av sedvänja är att det är ett allmänt accepterat handlingsmönster och som har viss geografisk spridning.¹⁶ Beskrivningen ger dock inte mycket vägledning hur rekvisitet sedvänja ska tillämpas. Visserligen uppnås viss klarhet genom att kravet geografisk spridning skiljer sedvänja från partsbruk och snävt avgränsat handelsbruk, exempelvis kutymen i olika hamnar.¹⁷ Men

---

¹³ Jfr Axel Adlercreutz, Lars Gorton & Eva Lindell-Frantz (2016) s. 208.

¹⁴ Jfr Grönfors & Dotevall (2016) s. 152 och Tiberg & Dotevall (1997) s. 49.

¹⁵ Se Adlercreutz, Gorton & Lindell-Frantz (2016) s. 210.

¹⁶ Se exempelvis Dotevall (2013) s. 50.

¹⁷ Jfr Grönfors & Dotevall (2016) s. 152.

vad avses då med ett allmänt accepterat handlingsmönster? Den närmaste beskrivning av begreppet framgår av sådana utredningar i domstolsprövningar som syftar till att visa sedvänja. Dessa undersökningar syftar ofta till att undersöka om en viss befattningshavare inom en viss bransch vanligtvis utför en viss handling (undersökningar som söker svaret på frågor som ”brukar bilhandlarna mottaga betalning från kunder?” etc.). Ett allmänt accepterat handlingsmönster skulle därför kunna sägas utgöra frekvent förekommande rättshandlingar utförda av en viss typ av befattningshavare inom en viss bransch.¹⁸

Det kan emellertid diskuteras om begreppet sedvänja var avsett att ha en sådan preciserad betydelse. Av Almér och övriga medlemmar i obligationsrättskommittén som författade motiven till avtalslagen beskrivs sedvänja i mycket generella termer som ”gängse skick och bruk”, ”rådande rättsuppfattningen” och den ”gängse uppfattningen”.¹⁹ Detta kan tolkas som att författarna av motivutlåtandet inte ansåg det önskvärt att precisera begreppet allt för snävt, eller att inte precisera det överhuvudtaget eftersom detta skulle kunna innebära att ställningsfullmaktens tillämpningsområde blir allt för begränsat; en precisering av ett begrepp innebär med nödvändighet alltid en begränsning av dess tillämpningsområde.²⁰

Grönfors framhåller att det finns fog för tanken att begreppet sedvänja var avsett att ge domstolen ett starkt tjänbart rekvisit, med vars stöd rättsväsendet kan vidareutveckla begreppet ställningsfullmakt. Författaren tycker att det i detta sammanhang kan göras en jämförelse med begreppet *culpa* inom skadeståndsrätten, som närmast kan beskrivas som en ”rättsgrund” för domstolen att uppnå ett önskat resultat.²¹ En liktydig tolkning av begreppet sedvänja medför att lagrummet i 10 § andra stycket omfattar samtliga fall där domstolen ansett det ändamålsenligt att behörighet ska föreligga. Grönfors ansåg emellertid att begreppet sedvänja skulle ges en mer precis betydelse till förmån för en tydligare rättstillämpning.²² I vilket fall är det intressant att beakta de rättspolitiska skälen för ställningsfullmakten, eftersom dessa kan vägleda domstolarna vid deras tillämpning av fullmakt grundad på fullmäktiges ställning. Det framgår att de rättspolitiska skälen för ställningsfullmakt ofta förutsätter att domstolen värnar tredje mans intressen.

---

¹⁸ Jfr Grönfors & Dotevall (2016) s. 154 f.

¹⁹ Se motiven (1914) s. 72 f.

²⁰ Jfr Grönfors (1990) s. 182–184.

²¹ Se *ibid* s. 152.

²² Se *ibid* s. 153.

Det rättspolitiska skälet för ställningsfullmakt är att *betrygga omsättningens säkerhet*.²³ Omsättningens säkerhet kan vid ställningsfullmakten beskrivas som att möta samhällets behov av att kunna ingå avtal genom representant.²⁴ Vid ställningsfullmakt krävs inte något uttryckligt befullmäktigande utan behörighet kan uppstå som en direkt följd av anställning.²⁵ En förutsättning för att ställningsfullmakt ska fungera som partbindningsmedel är dock att tredje man i rimlig grad kan lita på att fullmäktige har den behörighet som denne påstår sig ha i egenskap av sin ställning. Det kan därför sägas att tillitsteorin är grundläggande för ställningsfullmakten. I motiven uttrycks detta som att ställningsfullmaktens huvudsakliga betydelse ligger ”däri att tredje man icke behöver efterforska, huruvida huvudmannen i det särskilda fallet inskränkt fullmäktiges befogenhet, utan allenast har att hålla sig till det yttre förhållandet, att denna intager en ställning, som enligt gängse uppfattning förlämnar makt att sluta avtal eller företaga rättshandlingar av det slag, varom fråga är.”²⁶

Vid uppdragfullmakt enligt 18 § avtalslagen är det till skillnad från vid ställningsfullmakt inte möjligt för tredje man att avgöra till det yttre att det faktiskt föreligger en fullmakt eller vilket innehåll denna har.²⁷ I detta fall sträcker sig fullmäktiges behörighet inte längre än dennes befogenhet (uppdrag). I praktiken innebär detta att tredje man i detta fall får lita på de uppgifter mellanmannen uppger om vilken rätt denne har att representera huvudmannen. Har fullmäktige agerat utanför sina befogenheter (instruktioner) av någon anledning är huvudmannen inte bunden av mellanmannens handlande. I detta fall går det att säga att medkontrahentens tillit till mellanmannens fullmakt och innehåll är av mindre betydelse, då huvudmannen genom sitt val av fullmakt gjort det klart att denne velat begränsa fullmäktiges behörighet.²⁸ Till skillnad från ställningsfullmakten finns här inga yttre omständigheter, så som fullmäktiges ställning, som huvudmannen kan sätta tilltro till.²⁹ Att skydda omsättningens säkerhet är inte detsamma som att villkorslöst värna om tredje mans intressen; en rimlig avvägning måste ske mellan tredje mans, fullmäktiges och huvudmannens särskilda intressen.³⁰ Det är därför rimligt att fullmäktiges behörighet vid uppdragsfullmakt inte sträcker sig längre än själva uppdraget eftersom tredje man inte kan fästa sin tillit till några yttre omständigheter.³¹ Det ska dock

---

²³ Se motiven (1914) s.73.

²⁴ Se Grönfors (1961) s. 102 f.

²⁵ Jfr Axel Adlercreutz, Lars Gorton & Eva Lindell-Frantz (2016) s. 209.

²⁶ Se motiven (1914) s. 73 f.

²⁷ Se Axel Adlercreutz, Lars Gorton & Eva Lindell-Frantz (2016) s. 188.

²⁸ Jfr Grönfors & Dotevall (2016) s. 210 f.

²⁹ Jfr *ibid.* s. 128 f.

³⁰ Jfr Grönfors (1961) s. 103–106.

³¹ Jfr Grönfors & Dotevall (2016) s. 129.

uppmärksammas att tredje man i dessa fall inte är rättslös. Då det faktiskt föreligger en uppdragsfullmakt och tredje man kan visa att en sådan fullmakt finns blir huvudmannen bunden av fullmäktiges rättshandlande.³²

Andra fullmaktstyper, så som muntlig och skriftlig fullmakt, grundar sig i likhet med ställningsfullmakten också på yttre synbara omständigheter. I dessa fall krävs det dock att tredje man tagit del av ett muntligt eller skriftligt meddelande från huvudmannen, varför dessa fullmaktstyper blir långsamma partbindningsmedel i förhållande till ställningsfullmakten.³³ Ett tänkbart tillfälle då en skriftlig eller muntlig fullmakt skulle vara ett hinder är i en detaljhandel med stor omsättning, såsom en stor livsmedelsbutik eller ett större möbelföretag eller rent allmänt då det finns behov av snabba beslut i kommersiella sammanhang.

2.2 Vikten av fullmäktiges ställning

Vid sidan om begreppet sedvänja finns det anledning att uppmärksamma begreppet ställning. Detta då begreppet ställning vid sidan om sedvänja är av stor vikt för hur ställningsfullmakten ska tillämpas. I flera rättsfall som rör ställningsfullmakt framstår det som att fullmäktiges ställning sätter gränsen för dennes behörighet, eller dennes ställning i kombination med andra omständigheter som gett tredje man ett befogat intryck av att behörighet föreligger.³⁴ Att mellanmannen ska inta ställning innebär att det utåt sett ska vara synligt för tredje man att mellanmannen är behörig att representera huvudmannen, varför principen om synbarhet även gör sig gällande redan i förutsättningarna för detta rekvisit. Ett kassabiträde intar t ex en viss ställning genom sin placering bakom rullbandet i en livsmedelsbutik, och ger därigenom butikens kunder intrycket av att denne är behörig att agera för butiksägaren räkning. Emellertid kan fullmäktige även inta ställning på grund av sin position i ett företag. Exempelvis kan en kontorschef förknippas med vidsträckt representationsrätt.³⁵ Detta kan beskrivas som att en självständig ställning ger vidare behörighet.³⁶

Ett eventuellt undantag från principen om synbarhet som kan uppmärksammas är emellertid NJA 1953 s. 566. I målet var frågan om en föreståndare för ett aktiebolags försäljningskontor varit behörig att för bolaget verkställa vissa inköp. Majoriteten i Högsta domstolen fastställde i

---

³² Jfr Adlercreutz, Gorton & Lindell-Frantz (2016) s. 211 f.

³³ Jfr Grönfors (1961) s. 126.

³⁴ Jfr Adlercreutz, Gorton & Lindell-Frantz (2016) s. 211.

³⁵ Se Grönfors & Dotevall (2016) s. 150.

³⁶ Se *ibid.* s. 154 f.

målet hovrättens utfall att föreståndaren inte varit behörig att företa inköp på grund av att han var föreståndare på ett försäljningskontor. En minoritet i Högsta domstolen ansåg emellertid att detta inte varit ett faktum som varit synbart utåt varför denna omständighet inte kunde läggas till grund för bedömningen. Fullmäktiges ställning så som föreståndare på ett försäljningskontor var alltså inte synlig för tredje man. Minoriteten ansåg med hänvisning till en utredning i målet att föreståndaren varit behörig att utföra mindre inköp. I den juridiska litteraturen råder viss oenighet om hur fallet ska tolkas. Troligt är emellertid att Högsta domstolen inte avsåg att frångå principen om synbarhet utan andra omständigheter kan varit avgörande för utfallet.³⁷

En förutsättning för att fullmäktige ska anses ha intagit en viss ställning är att denne placerats i sagda ställning genom ett avtal med huvudmannen. I exemplet med kassabiträdet föreligger det ett anställningsavtal, men det kan även röra sig om andra typer av avtal, såsom uppdragsavtal av olika slag.³⁸ I motiven till avtalslagen anses exempelvis en vicevärd i egenskap av dennes uppdrag vara behörig att företa mindre reparationerna på den fastighet han ansvarar för.³⁹ Att ställningsfullmakt ska grunda sig på avtal fyller framförallt två praktiska funktioner. Rekvisitetet garanterar huvudmannen ett visst minimiskydd mot bundenhet. Om det överhuvudtaget inte finns något avtalsförhållande mellan personen som intar viss ställning och huvudmannen kan behörighet inte föreligga. Exempelvis blir en butiksägare inte bunden om en främling har kommit in i dennes butik och spelar expedit.⁴⁰ Det fyller dock även den funktionen att skilja ställningsfullmakt från andra typer av fall där mellanmannen agerar i egenskap av legal företrädare; exempelvis behöver en förvaltare inte alltid agera i samförstånd med den som denne företräder då dennes rätt att företa rättshandlingar för huvudmannens räkning grundar sig på ett domstolsbeslut.⁴¹

En begränsning av mindre betydelse är att det av 10 § första stycket följer att ställningsfullmäktige ska handla i huvudmannens namn. Emellertid anses rekvisitetet uppfyllt redan av det faktum att tredje man har anledning att tro att det finns en huvudman. Detta innebär inte att huvudmannens identitet behöver vara känd utan enbart att det ska finnas en sådan. Exempelvis känner tredje man inte nödvändigtvis till vem som äger en viss butik men har en uppfattning om att en sådan finns vilket räcker för att rekvisitetet ska vara uppfyllt.⁴²

---

³⁷ Se rättsfallskommentar av Adlercreutz, Gorton & Lindell-Frantz (2016) s. 213.

³⁸ Se Adlercreutz, Gorton & Lindell-Frantz (2016) s. 210.

³⁹ Se Motiven (1914) s. 73.

⁴⁰ Se Grönfors och Dotevall (2016) s. 150 f.

⁴¹ Se Ibid. s. 151 f.

⁴² Se Ibid. s. 154.

2.3 Sedvänja framstår i vissa fall som en självklar grund för behörighet

Frågan blir till sist vilken innebörd begreppet sedvänja har. För att begreppet sedvänja ska fylla en funktion krävs det att begreppet har en viss betydelse. Grönfors och Dotevall anser att begreppet fyller funktionen att anpassa ställningsfullmakten till de ”schablonartade och i det dagliga livet ofta upprepade rättshandlingarnas särskilda partbindningsmedel”.⁴³ Författarna anser att det finns rättspolitiska skäl att avgränsa ställningsfullmakten till detta tillämpningsområde, i form av firmateckningsrätten, som jag kommer att behandla senare i uppsatsen.⁴⁴ Att sedvänja avser frekvent förekommande rättshandling är passande i detta sammanhang.⁴⁵

Enligt min mening är det rimligt att frekvent förekommande rättshandlingar anses utgöra sedvänja på den grund att ett frekvent förekommande handlingsmönster är ett faktum som kan väcka tillit hos tredje man. Om en viss befattningshavare inom en viss bransch vanligtvis utför en viss rättshandling följer det även att tredje man i viss mån kommer att kunna lita på att liknande befattningshavare i motsvarande ställning är behörig att utföra en viss rättshandling. Vi förutsätter exempelvis att anställd personal i en matbutik är behörig att sälja butikens varor eftersom detta är en handling som vanligtvis utförs av personer med motsvarande anställning. Detta faktum lyfts även fram i motiven: ”Vid åtskilliga slag av anställning i annans tjänst är det nämligen så vanligt, att den anställde förtager rättshandlingar med bindande verkan för sin husbonde eller principal, att den allmänna rättsuppfattningen utan vidare tillägger en person i dylik ställning behörighet att i den omfattning skick och bruk giva vid handen handla i husbondens eller principalens namn.”⁴⁶

I flera fall utförs handlingen så ofta att domstolen borde kunna presumera sedvänja.⁴⁷ Det framgår dock att Högsta domstolen i flera rättsfall där ett visst handlingsmönster inte framstår som lika självklart undersökt om ett visst handlingsmönster *de facto* är vanligt förekommande. I de fall en domstol sökt undersöka om en viss rättshandling är vanligt förekommande med en branschundersökning eller liknande undersökning har utfallet i vissa fall framstått som oförenligt med vad tredje man har anledning att förvänta sig om en viss befattningshavares behörighet, vilket är problematiskt.

---

⁴³ Se Grönfors & Dotevall (2016) s. 154 f.

⁴⁴ Se avsnitt 5.5.

⁴⁵ Jfr Adlercreutz, Gorton & Lindell-Frantz s. 212.

⁴⁶ Se Motiven (1914) s. 72.

⁴⁷ Jfr Millqvist (2001) s. 74 f.

Vidare kan det i vissa fall finnas anledning att även andra handlingar än sådana handlingar som är vanligt förekommande ska utgöra sedvänja, varför ett krav på branschundersökningar för att visa sedvänja kan framstå som ett hinder mot en flexibel tillämpning av ställningsfullmakten. Branschundersökningar som stöd för sedvänja kommer jag att behandla närmare i avsnitt fyra. Olika rättsfall rörande behörighet grundad på sedvänja kommer att presenteras i nästa avsnitt.

3 Hur ställningfullmakten behandlats av Högsta domstolen – en historisk tillbakablick

3.1 Ställningsfullmakt grundad på sedvänja

I flera rättsfallfall av äldre datum som behandlar ställningsfullmakt framgår det av domsmotiveringen att Högsta domstolen sällan lagt någon avgörande betydelse vid begreppet sedvänja. Istället har andra omständigheter i det enskilda fallet varit avgörande. Dessa rättsfall har i den juridiska litteraturen delats upp i två kategorier ofta benämnda tolerans- och kombinationsfullmakt och anses i regel falla utanför ramen för 10 § andra stycket avtalslagen.⁴⁸ Dessa fullmaktstyper kommer att behandlas närmare i avsnitt 3.2. I de fall domstolen tillämpat sedvänja som grund för behörighet har domstolen i regel inte använt sig av någon objektiv undersökning för att fastställa att en viss grupp befattningshavare vanligtvis utför en viss rättshandling inom en viss bransch. Istället framstår istället framstår det som att domstolen i dessa fall beaktat partsutsagorna och utifrån egen erfarenhet avgjort vilken behörighet tredje man rimligen kan förvänta sig av en viss befattningshavare.⁴⁹ Eller att domstolen fastställer en behörighet som framstår som praktisk utifrån det syfte som huvudmannen placerat fullmäktige i en viss ställning.⁵⁰ Nedan följer ett urval av rättsfall som visar på fall där domstolen fastställt sedvänja utan att inhämta branschundersökningar.

I NJA 1918 s. 604 är det troligt att Högsta domstolen lagt stor vikt vid befattningen som sådan och vilka tjänster som tredje man kan förvänta sig av befattningshavaren. I målet var frågan om en hotellportier enligt sedvänja var behörig att själv eller genom annan åt hotellets gäster motta ett brev innehållande en summa pengar. Gästen hade överlämnat brevet till en portier anställd på hotellet i avsikt att denne skulle lämna brevet på ett postkontor. Hotellportieren överlämnade brevet till en hisspojke i avsikt att denne skulle slutföra uppdraget. Hisspojken stal emellertid pengarna i brevet. Avgörande för frågan om vilken part som skulle stå för kostnaden

⁴⁸ Se exempelvis Grönfors och Dotevall (2016) s. 158.

⁴⁹ Jfr Karlgren (1962) s. 263.

⁵⁰ Se Adlercreutz, Gorton & Lindell-Frantz (2016) s. 215

för att pengarna försvunnit var om hotellportieren varit behörig att motta brevet för hotellets räkning. Högsta domstolen ansåg att det följde av sedvänja att hotellportiern själv eller genom annan åt hotellgästerna utförde den tjänst (eller liknande tjänster), som det var fråga om i målet. Högsta domstolen ansåg att detta faktum var ostridigt mellan parterna. Det ska dock påpekas att Högsta domstolen aldrig tog ställning till om tredje man borde stått risken för stölden med tanke på att summan i brevet varit ett större belopp; då tredje man i fallet inte åberopat denna omständighet prövades inte frågan av domstolen.

Ett liknande exempel är NJA 1946 s. 338. Fallet gällde huruvida en person som arbetade i garderoben var behörig att sluta avtal om förvaring av kläder för ett hotells räkning. Här kan tilläggas att ett separat bolag ansvarade för garderoben för hotellets räkning. I målet hade en gäst på ett hotell överlämnat en päls för förvaring hos personalen som arbetade i garderoben. Garderoben hade emellertid under en period lämnats obevakad, och pälsen hade därefter försvunnit. Gästen krävde dels ersättning av hotellet, dels ersättning av bolaget som ansvarade för garderoben. I målet ansågs det vara en skyldighet för hotellinnehavare att ansvara för kläder som gästerna överlämnat till personalen på hotellet. Gästen ansågs därför berättigad att kräva ersättning från såväl bolaget som ansvarade för garderoben som från hotellet.

I vissa avgöranden verkar en praktisk bedömning av huvudmannens syfte att delta i ett visst sammanhang varit avgörande.⁵¹ I NJA 1929 s. 244 var frågan om en försäljare som representerat ett bolag vid en mässa varit behörig att sälja av bolaget utsälda varor. Försäljaren titulerades disponent men dennes befattning verkar inte ha varit avgörande för utfallet. I fallet presenterades inte någon utredning av sedvänja. Enskilda omständigheter i fallet beaktades särskilt. Avgörande var att bolaget deltagit vid mässan i syfte att sälja varor, att bolaget på mässan ställt upp prover av de varor som bolaget tillverkat samt att försäljaren varit anställd på bolaget och utåt sett representerat detsamma. Det ligger närmare till hands att tolka det som att domstolen ansåg att det föll sig naturligt att tredje man skulle kunna lita på försäljarens behörighet när dessa säljer varor som presenteras på en mässa. Ett omvänt utfall, d.v.s. där försäljaren inte ansetts behörig, hade gjort det betydligt svårare att sälja varor på olika mässor.

I NJA 1956 s. 656 behandlades frågan om en garagevakt varit behörig att motta en kamera för förvaring. Bakgrunden till målet var att en bilägare i samband med att han lämnat sin bil hos ett garageföretag överlämnat en

---

⁵¹ Jfr rättsfallskommentar av Adlercreutz, Gorton & Lindell-Frantz (2016) s. 215.

kamera för förvaring till en vid garageföretaget anställd kontrollvakt. Efter det att kunden hämtat sin bil insåg bilägaren att han glömt sin kamera. När han återvände till garaget var kameran försvunnen. Bilägaren krävde därför ersättning av garageföretaget för den försvunna kameran. Högsta domstolen ansåg att det framstod som en ”naturlig service” för en bilägare som lämnar sin bil till förvaring i ett stort garageföretag med särskild, ständigt tillgänglig garagepersonal att företaget även ansvarade för mindre föremål som lämnats kvar i bilen. Då garagevakten i egenskap av sin ställning var behörig att förvara bilar ansåg domstolen att denne även varit behörig att för bolagets räkning förvara kameran. Företaget hade i målet påstått att garagevakterna enligt interna regler var förbjudna att motta föremål för förvaring påverkade inte denna bedömning. Bolaget blev därför skyldigt att ersätta bilägaren för den försvunna kameran.

Av domsmotiveringen framgår det inte att Högsta domstolen undersökte vilka tjänster som vanligtvis utförs av anställda i motsvarande ställning. Grönfors har därför tolkat fallet som att domstolen inte grundat avgörandet på sedvänja. Istället anser Grönfors att domstolen gör en ändamålsenlig tolkning utifrån kontraktstypen.⁵² Enligt min mening kan detta fall mycket väl inordnas som ett rättsfall grundat på sedvänja. Det framstår som rimligt att en bilägare som kan förvänta sig att en kontrollvakt är behörig att förvara bilar även ska kunna lita på att kontrollvakten är behörig att motta ett mindre föremål för förvaring, oavsett om det är vanligt att garagevakter förvarar andra föremål än bilar.

Ytterligare ett fall där domstolen inte undersöker sedvänja är NJA 1965 s. 204. I fallet hade en kund köpt en dammsugare av en försäljare. Försäljaren redovisade emellertid aldrig betalningen till det bolag han arbetade för. Bolaget hävdade att försäljaren inte varit behörig att ta emot betalningen. Högsta domstolen ansåg att försäljaren på grund av sin ställning i bolagets verksamhet var behörig att med bindande verkan motta betalning för bolagets räkning. Någon utredning av sedvänja inhämtades inte i fallet. Avgörande omständigheter i målet var att försäljaren kallat sig butiksförståndare; att försäljaren gjort gällande företrädesrätt att ta emot kunder som besökte butiken eller vände sig dit per telefon, samt det faktum att försäljaren varit ensam i butiken då kunden i målet besökt densamma. Återigen framstår det som rimligt att tredje man ska kunna förvänta sig att försäljare är behörig sälja de varor som denna vanligtvis säljer. En utredning om sedvänja hade enligt min mening framstått som överflödigt i detta sammanhang.

---

⁵² Se Grönfors (1961) s. 207.

3.2 Tolerans- och kombinationsfullmakt

I flera fall framgår det att domstolen tillämpat andra grunder än sedvänja som grund för tredje mans befogade tillit. Grönfors lyfte i sin avhandling *Ställningsfullmakt och bulvanskap* fram dessa rättsfall särskilt.⁵³ Gemensamt för både tolerans- och kombinationsfullmakt är att omständigheter hänförliga till huvudmannens passivitet eller bristande internkontroll varit avgörande i Högsta domstolens bedömning.⁵⁴

Författaren kategoriserade omständigheter härrörande från huvudmannen i två kategorier. Den första kategorin av rättsfall utmärktes av att det förelåg ”ett av mellanmannen upprepat handlande, vilket huvudmannen förfaller att ha tolererat genom sin underlåtenhet att aktivt ingripa för att förhindra ett upprepande”. Genom sin underlåtenhet att ingripa för att förhindra att mellanmannen ingår en viss typ av avtal eller en viss rättshandling har huvudmannen alltså gett tredje man ett befogat intryck av att mellanmannen varit behörig. Denna typ av rättsfall benämnde författaren *toleransfullmakt*. Den andra kategorin kunde även innefatta, förutom huvudmannens tolerans av mellanmannens upprepade rättshandlande, andra omständigheter hänförliga till huvudmannen som kunde inverka på Högsta domstolens bedömning. Utmärkande för dessa rättsfall var att ”en kombination av olika omständigheter, vilka anses var i samverkan med varandra ägnade att inge en medkontrahent föreställningen att han har att göra med en behörig mellanman.” Dessa fall benämnde författaren *kombinationsfullmakt*.⁵⁵

Det nära sambandet mellan ställningsfullmakt å ena sidan och tolerans- och kombinationsfullmakt å andra sidan anser Dotevall framgå genom reglerna om återkallelse. Vid samtliga fullmaktstyper krävs att fullmakten återkallas därigenom att fullmäktige avlägsnas från tjänsten eller annan ställning som givit upphov till beförligandet (2 kap. 15 § avtalslagen).⁵⁶

3.2.1 Toleransfullmakt

Ett fall som illustrerar att Högsta domstolen lagt stor vikt vid att huvudmannen låtit en viss befattningshavare vid upprepade tillfällen utföra vissa rättshandlingar är NJA 1928 s. 57.⁵⁷ Bakgrunden till målet var att en föreståndare för en handelsrörelse upptagit ett kreditlån vid en bank på

---

⁵³ Se Grönfors (1961) s. 242–245.

⁵⁴ Se *ibid.* s. 351–353.

⁵⁵ Se *ibid.* (1961) s. 244.

⁵⁶ Se Dotevall (2013) s. 60.

⁵⁷ Se Grönfors (1961) studie av så kallad tolleransfullmakt s. 245–259.

20 000 kr. Firmans ägare bestred att föreståndaren var behörig att teckna firman och hävdade att dennes behörighet inte sträckte sig längre än till att ingå nödvändiga avtal om köp och försäljning av varor. Hovrättens majoritet fann att föreståndaren under de senaste åren i sin anställning fått ombesörja alla för affären vidkommande angelägenheter; att föreståndaren ensam skött för firmans rörelse erforderliga varuinköp, vilka nödvändiggjort omfattande förbindelser med bl.a. nu ifrågavarande bank för erhållande av för rörelsen behövda penningmedel; att uppläggande och användandet av ifrågavarande kreditivlån i banken inte i sig kunde betraktas såsom en åtgärd, som legat utanför området för affärens omfattning; samt att hela kreditivbeloppet kommit till användning för att underlätta betalning av skulder, som före kreditivets tillkomst åsamkats firman genom det sätt, varpå föreståndaren oanmärkt fått sköta affären. Med hänsyn till dessa omständigheter ansåg hovrätten att föreståndaren varit behörig. Högsta domstolen biföll hovrättens dom.

Ytterligare ett fall som visar betydelsen av att huvudmannen vid upprepade tillfällen låtit fullmäktige utföra vissa handlingar är NJA 1943 s. 316. Fallet innebar t.o.m. ett visst åsidosättande av firmateckningsrätten. I fallet ansågs en kassör, och tillika styrelseledamot i en bostadsrättsförening, ha intagit en sådan ställning att hon ägt behörighet att med för föreningen bindande verkan motta en belånad inteckning från en långgivare. Enligt bostadsrättsföreningens stadgar skulle firman tecknas av två styrelseledamöter i förening. Behörighet följde emellertid på grund av att kassören regelmässigt till långgivaren betalat föreningens amorteringar och ränteutgifter på lånet; att utbetalningarna till långgivaren uppgått till betydande belopp; att långgivaren enligt skuldförbindelse var skyldig att, i den mån verkställande amorteringar föranledde detta, återställa av föreningen lämnad säkerhet för lånet; att långgivaren genom återlämnande av ifrågavarande inteckning till följd av gjorda amorteringar blivit berättigad att återfå inteckningen, samt; att kassören alltsedan lånets beviljande varit kassör och styrelseledamot i föreningen samt en av de två firmatecknarna.

Ett sista fall värt att uppmärksamma i detta sammanhang är NJA 1974 s. 706. Grönfors framhåller att detta är ett tydligt exempel på hur fullmakten följer som en sanktion av bristande internkontroll. Det framgår tydligt att huvudmannen inte önskat att bli bunden av fullmäktiges agerande då denne t.o.m. handlat kriminellt för att dölja sitt agerande.⁵⁸

Barkunden till målet var följande. En förman på ett stort företags postavdelning hade haft i uppdrag att på en postanstalt ombesörja

---

⁵⁸ Se Grönfors (1990) s. 188 f.

betalningsuppdrag för företagets räkning. Betalningen skedde genom checkar, utfärdade av företaget och ställda på postverket. Förmannen hade emellertid endast delvis använt checkarna för det avsedda betalningsuppdraget och tillgodofört sig själv återstående belopp. Bedrägeriet hade pågått under flera år och föreståndaren hade sammantaget tillskansat sig ett belopp på över 300 000 kr. Företaget krävde ersättning av postverket då företaget inte ansåg att föreståndaren varit behörig att uppbära betalning mot checkarna med för företaget bindande verkan.

Högsta domstolen slog inledningsvis fast att det var ostridigt i målet att föreståndaren enligt checkrättsliga regler ägt rätt att motta betalning för checkarna och att han inte haft särskild utfärdad fullmakt av företaget att göra detta. Det var även känt för postpersonalen att föreståndarens ställning som förman inte i sig innefattade behörighet att uppbära betalning. Domstolen framhöll emellertid att förmannen under en längre period nästan dagligen agerat som postbud för företaget. I hans tjänst ingick att ombestyras omfattande betalningsuppdrag, och för likvidering av dessa hade företaget anförtrott honom checkar på mycket stora belopp och även kontanter i viss utsträckning. Vidare anförde domstolen omständigheten att trots att förmannen regelbundet lyfte kontantbelopp föranledde detta aldrig några ingripanden eller anmärkningar från bolagets sida; bolaget framförde över huvud taget inte till postanstalten några anmärkningar mot förmannens sätt att sköta postärendena. Vid angivna förhållanden måste postpersonalen efter hand ha fått ett befogat intryck av att förmannen hela tiden handlade i enlighet med givna instruktioner och att förmannens inlösande av checkarna stod i överensstämmelse med dennes instruktioner.

Domstolen beaktade även den omständigheten att förmannen genom brottsliga manipulationer undandragit bolaget kännedom om kontantlyften skulle ha kunnat förklara att de inte reagerat. Vid bedömningen av vilken betydelse som skulle tillmätas detta förhållande ska ståpunkt tas till postverkets påstående att förmannens brottslighet möjliggjorts ”genom försummelse i den interna kontrollen” hos bolaget. Förmannen ansågs sammantaget varit behörig att ta emot betalning på checkarna för bolagets räkning varför bolaget inte kunde kräva någon ersättning från postverket.

3.2.2 Kombinationsfullmakt

Kombinationsfullmakt förutsätter till skillnad från toleransfullmakt inte att fullmäktige vid flera tillfällen av huvudmannen tillåtits utföra en viss handling. I stället kan olika omständigheter i kombination väcka tredje mans

befogade tillit.⁵⁹ Grönfors anser att NJA 1950 s. 86 väl illustrerar ett tillfälle då domstolen ställer ett visst aktivitetskrav på huvudmannen att undanröja faktorer på arbetsplatsen vilka tillsammans kan ge tredje man ett befogat intryck av fullmäktiges behörighet.⁶⁰ Bakgrunden till målet var att en försäljare begärt att en kund vid köp av en personbil skulle betala en förskottsbetalning på 3 000 kr. Kunden betalade summan till försäljaren som bekräftade betalningen genom att med sitt namn underteckna ett kvitto och en ordersedel gällande beloppet. Då kunden vände sig till bolaget för att för att höra när bilen skulle levereras meddelade bilfirman att ordersedeln inte var noterad hos bolaget och att försäljaren uppenbarligen för egen del behållit betalningen. Bolaget vägrade att erkänna köpet samt att återbetala förskottsbetalningen. I fallet ansågs kunden, som inte känt till att bolaget aldrig tog emot förskottsbetalningar, med hänsyn till ordersedeln som försäljaren använt sig av och som brukades av bolaget, anses haft fullgod anledning att anta att han skulle betala en handpenning. Även det faktum att betalningen skett i företagets lokaler och att den befintliga kassan där betalning skulle skett inte varit synlig från själva försäljningslokalen vägdes in i bedömningen. Försäljaren ansågs behörig att motta betalningen varför bolaget blev skyldigt att ersätta kunden.

3.3 Fullmaktsgrundande rättsfakta

En intressant diskussion inom avtalsrätten är på vilken grund fullmäktige har förmåga att binda huvudmannen. Av motiven till avtalslagen framgår att fullmakt måste grunda sig på *viljeförklaring riktad till tredje man*. Detta ställningstagande har emellertid ansetts vara en otillräcklig förklaringsmodell av flera författare inom den juridiska litteraturen.⁶¹ En muntlig eller skriftlig fullmakt kan visserligen betraktas som en viljeförklaring riktad till tredje man. Svårare är det att inordna ställningsfullmakten enligt 10 § andra stycket i denna modell. Då fullmakt följer av lag eller sedvänja kan en viss vilja att rättshandla med tredje part visserligen presumeras av domstolen genom att huvudmannen placerat fullmäktige i viss ställning. Detta är dock inte det samma som ett uttryckligt meddelande från huvudmannen så som vid muntlig och skriftlig fullmakt, som tydligare passar bilden av en viljeförklaring riktad till tredje man. Tydligt framgår denna diskrepans mot tanken att en fullmakt grundar sig på omständigheter som beaktas vid ovan nämnda tolerans- och kombinationsfullmakter.

---

⁵⁹ Se Grönfors (1961) s. 265.

⁶⁰ Se *ibid* (1961) s. 262–265.

⁶¹ Se exempelvis Axel Adlercreutz, Lars Gorton & Eva Lindell-Frantz (2016) s. 182 f. och Hellner (1984) s. 759.

Grönfors såväl som Dotevall har därför frångått tanken att en fullmakt enbart grundar sig på huvudmannens viljeförklaring. Istället anser författarna att moment av viljeförklaring och moment av sanktion dominerar olika typer av fullmakter och momenten av viljeförklaring och sanktion även kan förekomma samtidigt i olika starka doser. Vid ställningsfullmakt kan exempelvis sanktionstanken skönjas i 2 kap 15 § Avtalslagen.⁶² Av regeln följer att fullmäktige effektivt måste avlägsnas från sin ställning för att fullmakten ska upphöra. Det vill säga det räcker inte enbart att anställningsförhållandet upphört om fullmäktige inte effektivt avlägsnats från sin verksamhetsplats. Författarna anser därför att det finns olika typer av fullmaktsgrundande fakta. Utöver en fullmaktsförklaring riktad till tredje man anger författarna som exempel att ”den behörighetsgrundande ställningen”, ”tolerandet av upprepade handlingar som företrädare” och ”underlåtenhet att undanröja vissa andra omständigheter som ger iakttagaren ett befogat intryck av behörighet” kan utgöra fullmaktgrundande rättsfaktum.⁶³

3.4 Var äldre rättsfall förenliga med ställningsfullmaktens syfte?

Det framgår alltså att domstolen i flera fall tillämpat andra grunder än sedvänja. I de fall där domstolen beaktat andra omständigheter hänförliga till huvudmannens passivitet framstår det enligt min mening tilltalande att tillämpa Grönfors sanktionstanke som förklaring till varför fullmäktige är behörig även i de fall där domstolen tagit hänsyn till andra omständigheter än sedvänja. Av rättsfallsmaterialet framgår det att det finns stort stöd för Grönfors tes att fullmakt som behandlats inom ramen för 10 § andra stycket inte grundar sig på sedvänja, utan på andra omständigheter. I dessa rättsfall framstår det så som Grönfors anser att genom att sanktionera huvudmannens passivitet har domstolen avsett att förmedla budskapet att huvudmannen har en skyldighet att organisera och kontrollera sin verksamhet.⁶⁴ Dessa fall framstår som nyskapande dels genom att domstolen beaktar nya omständigheter som inte beaktats i större utsträckning tidigare, dels genom att fullmäktige ansetts vara behörig även i de rättsfall som rört stora belopp. Domstolen har genom sin rättskapande verksamhet underlättat för tredje man att lita på fullmäktiges behörighet. Att domstolen i fler fall grundat behörighet på andra grunder än sedvänja är motiverat av att möta det

---

⁶² Se Grönfors & Dotevall (2016) 193 f.

⁶³ Se Ibid 193 f.

⁶⁴ Jfr Grönfors (1961) s. 351–353.

ständigt ökade omsättningsintresse som drivs framåt av ett allt mer komplicerat affärliv.⁶⁵

Att det finns flera fall där domstolen utan att inhämta branschundersökningar fastställt behörighet på grund av sedvänja framstår också som en önskvärd rättstillämpning. Detta eftersom det då blir enkelt för tredje man att förlita sig på sin egen uppfattning av fullmäktiges behörighet vilket gynnar omsättningsintresset.

Då sedvänja utgör sådana handlingar som rent allmänt framstår som förknippat med en viss ställning har Hjalmar Karlgren ansett att den lagreglerade ställningsfullmakten bättre uttrycker än den generella regeln i 10 § andra stycket avtalslagen. Utifrån den lagreglerade ställningsfullmakten framgår det tydligt att vissa handlingar är nära förknippade med vissa typer av befattningar.⁶⁶ Exempelvis är verkställande direktör behörig att utföra handlingar som faller inom den löpande förvaltningen. I domsmotiven uttrycker sig domstolen i flera fall i likhet med hur behörighet är reglerat i lag. Detta framgår av exempelvis NJA 1918 s. 604 där domstolen i domsmotiveringen uttrycker sig enligt följande. ”I målet är ostridigt, att enligt sedvänja å hotell anställd portier plägar själv eller genom annan åt hotellgäster utföra uppdrag sådan som det i målet ifrågakomma.” Domsmotiven hänvisade i detta fall till sådana rättshandlingar som faller inom arbetsbeskrivningen för personal anställd på ett hotell.

---

⁶⁵ Jfr Grönfors (1990/91) s. 434.

⁶⁶ Se Karlgren (1962) s. 263 f.

4 En kritisk granskning av gällande rätt

4.1 Att visa sedvänja med stöd av branschundersökningar

I senare rättsfall framgår det att sedvänja i regel tillämpas enbart då ett visst handlingsmönster kan anses vara etablerad branschpraxis. Detta framgår av att Högsta domstolen i senare års rättsfall (se avsnitt 4.2) förutsätter att sedvänja ska visas med stöd av branschundersökningar eller i avsaknad av sådana undersökningar ansett att rekvisitet sedvänja inte är uppfyllt. Ulf Bernitz framhåller att ett sådant beslutsunderlag är ”klarläggande” då det ”tillför beslutsunderlaget närmare information om kommersiell praxis och hur man i berörda kretsar uppfattar rättsläget”.⁶⁷ Nackdelen är dock att det blir svårt för tredje man att förlita sig på en fullmakt grundad på sedvänja eftersom det är svårt att bevisa att ett visst handlingsmönster är vanligt inom en viss bransch; i vissa fall är det inte möjligt om rättshandlingen som sådan är ovanlig eller en viss befattning är ny inom en viss bransch varför något vanligt förekommande handlingsmönster inte kan konstateras.⁶⁸ Göran Millqvist har uppmärksammat att Högsta domstolen i mål under slutet av andra halvan av 1900-talet varit obenäga att erkänna rekvisitet sedvänja som grund för behörighet.⁶⁹ Enligt min mening framstår branschundersökningar inte enbart som problematiska på den grund att det är svårt för tredje man att visa på en sedvänja i domstol. Även det faktum att branschundersökningar och liknande undersökningar i vissa fall framstår som oförenliga med vad tredje man har befogad anledning att förvänta sig är problematiskt. I vissa fall framstår även undersökningarna som överflödiga.

Ett belysande exempel är NJA 1969 s 185 där Högsta domstolen ansåg att en bilförsäljare, utan att vara försäljningschef eller inneha motsvarande funktion, inte var behörig att träffa avtal om försäljning av begagnade bilar. Avgörande för utfallet var en utredning utförd av Handelskammarens nämnd och en utredning utförd av Motorbranschens Riksförbund som visade att bilförsäljare vanligtvis inte i egenskap av sin ställning ansågs behöriga att företa den aktuella rättshandlingen. Frågan är dock om detta

---

⁶⁷ Jfr Bernitz (2018) s. 44.

⁶⁸ Att det är svårt att påvisa en etablerad sedvänja är ett faktum som uppmärksammas av flera författare inom civilrätten. Se exempelvis Adlercreutz, Gorton & Lindell-Frantz s. 209 f.

⁶⁹ Se Millqvist (2001) s. 73 f.

utfall är rimligt? Enligt min mening framstår det som naturligt att utgå ifrån att bilförsäljare är behöriga att sälja bilar.

I NJA 1972 s. 408 framstår resultatet som rimligt utifrån vad tredje man har befogad anledning att förvänta sig av fullmäktiges behörighet. Att Högsta domstolen inhämtar en rättsutredning kan likväl kritiseras eftersom utredningen framstår som onödig för att fastställa ett självklart faktum. I målet ansågs en försäljare i en möbelaffär på grund av en branschundersökning vara behörig att beställa varor av en möbeltillverkare. Bakgrunden till rättsfallet var att en försäljare i en möbelaffär beställt varor av en möbeltillverkare i syfte att dessa skulle levereras direkt till slutkund. Försäljaren behöll emellertid betalningen för egen del varför butiken inte mottog någon ersättning. Vid betalningskrav från möbeltillverkaren bestred affärsinnehavaren betalningskravet från möbeltillverkaren på 886 kr och 26 öre. Affärsinnehavaren hävdade att försäljaren inte varit behörig att beställa möblerna för butikens räkning. Högsta domstolen uppmärksammade särskilt en utredning företagen av Handelskamrarnas nämnd, som visat att inom möbelbranschen är det så att möbelförsäljare ”regelmässigt fullgör avtal som en vid hans försäljningsställe anställd försäljare ingår med en fabrikant om inköp av varor intill åtminstone det värde varom här är fråga för leverans direkt till detaljistens kund.” Enligt min mening framstår det som rimligt att en försäljare är behörig att beställa möbler för försäljning till slutkund för en så liten summa som 886 kr och 26 öre – även om summan med dagens penningvärde naturligtvis är högre. Här finns det anledning att ifrågasätta om domstolen verkligen behövde inhämta en branschundersökning.

Ytterligare ett fall där Högsta domstolen inhämtade en branschundersökning är NJA 1985 s. 717. Fallet väcker dock tankar om kombinationsfullmakten var den faktiska grund som domstolen undersökte. I fallet var ett bolag och en köpare oense om vid vilken tidpunkt ett bindande avtal om leverans av ett monteringsfärdigt trähus kommit till stånd. Köparen hävdade att avtalet kommit till stånd vid tidpunkten då köparen undertecknat ett avtal med en av bolagets försäljare. Bolaget hävdade att ett bindande avtal kommit till stånd först vid den tidpunkt då avtalet undertecknats på bolagets huvudkontor av behörig företrädare. Att tidpunkten var av vikt berodde på att köparen inte var skyldig att betala en viss summa till bolaget om avtalet kommit till stånd då köparen undertecknade avtalet med bolagets försäljare, men att så var fallet om avtalet kommit till stånd när avtalet undertecknats på bolagets huvudkontor av behörig försäljare.

Högsta domstolen lade vid avgörandet vikt vid en branschundersökning men lade även stor vikt vid rättshandlingens värde. Domstolen konstaterade

inledningsvis att den ifrågasatta behörigheten för försäljaren hade gällt avtal om en leverans mot ett betydande vederlag på 223 212 kr enligt villkor som delvis var individuellt anpassade till köparens önskemål. Vidare konstaterade domstolen att någon sedvänja enligt vilken försäljare för trähustillverkare har fullmakt att på företagets vägnar träffa avtal inte hade kunnat visas. Domstolen konstaterade vidare att det inte fanns något ”beteende från bolagets sida” som skulle gett köparen ”tillräckligt fog att räkna med att försäljaren hade behörighet att ingå leveransavtal för bolagets vägnar.”

4.2 Kombinationsfullmakt – en riskavvägning

Att Högsta domstolen lägger vikt vid branschundersökningar kan tolkas som att Högsta domstolen signalerar att rekvisitet sedvänja ska tillämpas restriktivt, vilket begränsar tillämpningsområdet för ställningsfullmakt enligt 10 § andra stycket avtalslagen.⁷⁰ Det framgår dock att utrymmet för behörighet grundad på kombinationsfullmakt fått större spelrum genom att Högsta domstolen i flera fall från senare år, då någon behörighet enligt sedvänja inte förelegat, prövat om bundenhet istället uppkommer genom kombinationsfullmakt.⁷¹ I likhet med äldre rättsfall framstår det som att Dotevall och Grönfors anser att Högsta domstolen avgöranden i rättsfall av senare datum är förenliga med sanktionstanken.⁷² Enligt min mening framstår sanktionstanken som en otillräcklig förklaringsmodell för att beskriva domstolens moderna rättstillämpning; det framgår enligt min mening att domstolen i fler fall gör en riskavvägning, där domstolen väger olika rättspolitiska intressen emot varandra. I denna bedömning är det inte nödvändigtvis så att domstolen anser att huvudmannen borde ”undanröjt tredje mans intryck av att behörighet finns”.⁷³ Istället kan praktiska avvägningar som gynnar omsättningen inom en viss verksamhet varit avgörande. Genomgången av rättsfall nedan syftar till att undersöka om denna rättstillämpning är förenlig med ställningsfullmaktens syfte att skydda omsättningens intresse.

Utgångspunkten vid granskningen av denna rättstillämpning kan med fördel inledas med NJA 1990 s. 591. Målet har av Dotevall beskrivits som ett ”trendbrott i raden av rättsfall som rör ställningsfullmakt”.⁷⁴ Bakgrunden till

---

⁷⁰ Se Millqvist (2001) s. 73 f.

⁷¹ Se Dotevall (2013) s. 57.

⁷² Se Grönfors & Dotevall (2016) s. 158–165.

⁷³ Se Ibid. s. 162.

⁷⁴ Se Dotevall (2013) s. 57.

målet var följande: I en verksamhetsgren för ett mindre företag som bedrev handel med maskiner var K föreståndare. K hade vid ett tillfälle medverkat till försäljningen av en maskin. Köparen ansåg emellertid att maskinen var bristfällig varför denne hävde köpet och krävde att få tillbaka betalningen för maskinen, inklusive skadestånd. Ett möte med köparen ägde rum, vid vilket K ingick ett förlikningsavtal med köparen innebärande att företaget K arbetade för skulle betala en betydande ersättning till köparen. Företaget K representerade ansåg sig dock inte bundna av förlikningsavtalet. I målet var ostridigt att K på grund av sin ställning var behörig att träffa avtal om köp av försäljning av maskiner. Frågan var emellertid om K också var behörig att ingå ett förlikningsavtal.

Högsta domstolen tog först upp från om K var behörig på grund av 10 § andra stycket avtalslagen. Stockholms handelskammare hade i ett yttrande uttalat bl. a. att försäljare av maskiner för industriell tillverkning normalt inte har ställning varmed följer behörighet att träffa avtal i anledning av hävning av köp. Domstolen konstaterade att K intagit en något mer framskjuten ställning i företaget än försäljare i allmänhet. Men man ansåg med anledning av utredningen att någon sedvänja inte var visad varför K inte ansågs behörig att på denna grund ingå ett förlikningsavtal. Domstolen gick sedan vidare till att undersöka om behörighet förelåg till följd av tolerans- eller kombinationsfullmakt.

Toleransfullmakt beskrev domstolen enligt följande. ”I flera rättsfall har sålunda slagits fast att ett förfarande av en person för annans räkning, som i och för sig inte täcks av personens ställning eller av uttrycklig fullmakt, anses bindande för huvudmannen därför att denne under en avsevärd tid eller upprepade gånger tolererat det utan att framställa någon invändning...” Någon behörighet genom toleransfullmakt ansågs inte föreligga, eftersom K inte tidigare för bolaget slutit avtal om hävning av köp av större ekonomisk betydelse. Domstolen prövade sedan om behörighet kunde föreligga på grund av kombinationsfullmakt, med följande konklusion: ”Den s k kombinationsfullmakten har i doktrinen beskrivits så att sedvanerekvisitet i 10 § 2 st avtalslagen ersätts av vissa andra fakta i särskild kombination med varandra. Ofta utgör toleransmomentet ett framträdande sådant faktum. I doktrinen har bl a pekats på rättsfallet NJA 1985 s 717 som har angetts utvisa, att om huvudmannen betar sig på ett sådant sätt att tredje man får intrycket att företrädaren har behörighet så ansvarar huvudmannen på grund av det.”

Domstolen ansåg att köparen inte haft fog för att enbart utifrån det förhållandet att K var behörig att för företaget träffa avtal om köp och försäljning av maskiner dra den slutsatsen att K också var behörig att ingå

förlikningsavtalet. Domstolen konstaterade att köparen emellertid hävdade att K:s ställning i förening med övriga omständigheter berättigade köparen att utgå från att sådan behörighet förelåg. Domstolen beaktade det faktum att den verkställande direktören vid det företag i vilket K var anställd känt till att köparen hävt köpet av maskinen och att denne hade klart för sig att K skulle diskutera saken med köparen vid ett uppföljande möte. Domstolen ansåg emellertid att det inte fanns något belägg för att den verkställande direktören också skulle varit införstådd med att K skulle kunna komma att utan någon föregående diskussion med företagets ledning ingå ett förlikningsavtal med betydande ekonomiska förpliktelser för företaget.

Sammantaget ansåg domstolen att situationen inte varit sådan att företaget behövt uppmärksamma köparen på att K saknade behörighet att ingå förlikningsavtalet. Det var istället köparen som tagit en risk genom att sluta avtalet utan att försäkra sig om att K var behörig att ingå avtalet.

En viktig förutsättning för kombinationsfullmakt anses vara "häröranderekvisit" som innebär att de omständigheter som tredje man fäster befogad tillit till ska kunna härledas tillbaka till huvudmannen.⁷⁵ I fallet framgår att huvudmannen måste känna till att fullmäktige förhandlade med tredje man för att behörighet ska föreligga. Detta skulle kunna tolkas som en strikt tillämpning av detta rekvisit. I en rättsfallskommentar anser Grönfors att domstolen i detta fall markerade gränsen för att bygga ut avtalslagens regler om ställningsfullmakt genom att tillämpa speciell ställningsfullmakt. Grönfors framhåller i en artikel som behandlar rättsfallet. "Mot ett alltför långtgående erkännande av behörighet talar särskilt vikten av att upprätthålla *firmateckningsinstitutets viktiga funktion som i rättslivet som skydd för företagets intresser och borgenärer.*"⁷⁶ I fallet hänvisar visserligen inte Högsta domstolen uttryckligen till firmateckningsrätten. Det framgår dock att domstolen ansett att det varit lämpligt om tredje man kontrollerat behörigheten med den verkställande direktören, som också var ägare av företaget. Detta talar enligt min mening för att Grönfors gjort en korrekt analys av rättsfallet.

I NJA 1992 s.168 hade en tjänsteman vid ett finansbolag lämnat en muntlig utfästelse om att en köpare av ett konkursbo skulle få överta ett leasingavtal innebärande att ett leasingobjekt som ingick i konkursboet skulle överlämnas till köparen. Finansbolaget hade dock i strid med denna utfästelse överlämnat leasingavtalet till annan part vilket medförde skador för konkursbolaget då priset för konkursboet nedsattes med 500 000 kr till följd av att leasingobjektet inte längre fanns med i verksamheten. Trots att

⁷⁵ Se Adlercreutz, Gorton & Lindell-Frantz s. 230 f.

⁷⁶ Se Grönfors (1990/91) s. 437.

priset sattes ned ansåg även köparen att denna lidit en ekonomisk förlust på grund av att leasingobjektet inte ingick i verksamheten.

Högsta domstolen tog i målet ställning till frågan om finansföretaget var bundet av tjänstemannens utfästelse att köparen skulle få överta leasingavtalet. I målet yttrade sig Finansbolagens Förening att det var kutym i branschen att leasingavtal ingås skriftligt och att bindande löften om ingående av sådana avtal också görs i skriftlig form. Högsta domstolen slog fast att tjänstemannens ställning som platschef för finansbolaget inte varit sådan att den enligt sedvänja i branschen medfört behörighet att självständigt ingå leasingavtal för bolagets räkning eller att lämna bindande utfästelser om ingående av sådana avtal. Vidare konstaterade domstolen att det inte ”heller föreligger några andra särskilda omständigheter som - var för sig eller i förening med varandra - var ägnade att bibringa” konkursboet eller köparen uppfattningen att tjänstemannens muntliga utfästelse om uthyrning av maskinerna till köparen skulle vara bindande för finansföretaget.

Här är det möjligt att firmateckningsrätten åter gör sig gällande. Då det rör sig om betydande avtal faller det sig naturligt att tredje man inte kan förväntas kunna förlita sig på en muntlig utfästelse av en tjänsteman även om denne är platschef. Då det gäller rättshandlingar som vanligtvis företas skriftligen finns det större skäl för tredje man att förutsätta att avtalet ska tecknas av behörig firmatecknare.⁷⁷

Ytterligare ett fall som illustrerar det faktum att tredje man tar en risk genom att förlita sig på fullmäktiges behörighet då det rör sig om betydande belopp är NJA 1992 s 782. I fallet hade ett hotell inte betalat sin försäkringspremie i tid vilket medförde att hotellet under perioden av en dag stod utan försäkring. Under denna dag inträffa en brand som orsakade omfattande skador på hotellet. Då hotellets ägare var i kontakt med en skadereglerare från försäkringsbolaget sa sistnämnde att han kände till att premierna ännu inte kommit in till försäkringsbolaget, men att försäkringsbolaget skulle reglera skadan i enlighet med villkoren. Representanten lämnade även vid ett senare tillfälle en skriftlig bekräftelse på det åtagande han gjort för försäkringsbolagets vägnar. I uppföljande kontakter mellan hotellets ägare och försäkringsbolaget bestred dock försäkringsbolaget försäkringsansvar för den dag då branden ägde rum.

I Högsta domstolen behandlades frågan om försäkringsbolaget, trots att premien betalats för sent, ådragits försäkringsansvar till följd av att

---

⁷⁷Jfr Adlercreutz, Gorton, Lindell-Frantz (2016) s. 212.

skadereglerarens löften om att de skulle ersätta skadan. Domstolen konstaterade att behörighet kunde föreligga på grund av reglerna i 10 § andra stycket avtalslagen, och man övervägde även om tolerans- eller kombinationsfullmakt skulle vara applicerbara. I samband med detta yttrade domstolen följande: "I doktrinen har framhållits (Grönfors, Avtalslagen 2 uppl, s 90) att institutet ställningsfullmakt avser de schablonartade och i det dagliga livet ofta upprepade rättshandlingarna, under det att ovanliga och mera omfattande rättshandlingar har fullmaktsdokumentet som sitt naturliga instrument. Ett liknande synsätt synes ligga bakom HD:s uttalande i NJA 1990 s 591 om att det var köparen som tog en risk genom att sluta avtal utan att förvissa sig om att mellanmannen var behörig att företräda säljaren i det särskilda hänseende som det var fråga om i det målet."

I målet hade Försäkringsinspektionen samt Sveriges Försäkringsförbund yttrat sig. Utredningen företagen av de två organisationerna visade enligt domstolen att det inte fanns någon sedvänja innebärande att en skadereglerare kunde ingå ett bindande löfte om betalning när premien inte hade betalats i tid. Högsta domstolen ansåg därför att skaderegleraren i målet inte varit behörig att göra detta åtagande för försäkringsbolagets räkning.

4.3 Befogad tillit till huvudmannens organisation

I tre fall rörande behörighet för högt uppsatta banktjänstemän framgår det att Högsta domstolen har tagit särskild hänsyn till tredje mans intressen genom att fastställa att banktjänstemännen i rättsfallen har en långt gående behörighet. Av Dotevall har detta beskrivits som att domstolen ålagt bankerna en "organisationsrisk". Enligt författaren innebär detta att bankerna sanktioneras med avtalsbundenhet för den tillit som verksamheten utåt sett ger intryck av.⁷⁸ Enligt min mening är som framhållits tidigare sanktionstanken svår att tolka in i rättsfallen eftersom huvudmannen/bankerna i dessa fall inte agerat på ett sätt som framstår som oaktsamt. Domstolen har enligt min mening helt enkelt vägt olika rättspolitiska intressen emot varandra för att nå en ändamålsenlig lösning. Särskilt verkar domstolen beakta omsättningsintresset inom bankverksamheten. En yttre gräns sätts åter av firmateckningsrätten vilket framgår av att då det rör sig om omfattande belopp faller handlingen utanför fullmäktiges behörighet. Transaktionens omfattning är även faktum som Dotevall lägger betydande vikt vid. Detta då författaren framhåller att

---

⁷⁸ Se Dotevall (2013) s. 57 f.

viktiga omständigheter för att avgöra om tredje har anledning att känna ”beaktansvärd osäkerhet” är ”transaktionens omfattning och karaktär samt om tredje man är privatperson eller näringsidkare”.⁷⁹

I NJA 2001 s. 191 del I var frågan om en banktjänsteman varit behörig att ingå avtal om begränsning i giltigheten av en personlig borgenförbindelse på 1 miljon kronor. Enligt en muntlig utfästelse från banktjänstemannen var den personliga borgenförbindelsen begränsad till 3 månader. Omständigheterna i målet var sådana att en sådan begränsning innebar att tredje man undkom personligt betalningsansvar på grund av denna utfästelse. I målet inhämtar Högsta domstolen ett yttrande från Svenska Bankföreningen som domstolen beaktade i domsmotiveringen. Domstolen anförde följande i målet:

”När en banktjänsteman i chefsställning för bankens räkning gör åtaganden gentemot en kund, finns det ofta anledning att anse att tjänstemannen, genom sin ställning i banken och oavsett de interna regler som gäller inom banken, har erforderlig behörighet att handla i förhållande till kunden. Ett särskilt skäl för att i detta sammanhang anse behörigheten vara förhållandevis vidsträckt är att det för bankkunder mestadels är förenat med betydande svårigheter att skaffa sig kännedom om hur beslutsbefogenheter är fördelade mellan olika tjänstemän inom banken. I sitt yttrande i detta mål har Svenska Bankföreningen också framhållit att det inom bankväsendet är vanligt att överenskommelser ingås för bankens räkning av anställda som genom sin ställning inom banken enligt sedvänja anses ha rätt att självständigt träffa för banken bindande överenskommelser och att verksamhetens behöriga gång inom bankväsendet får anses vara beroende av att överenskommelser kan träffas på detta sätt.”

Domstolen konstaterade vidare att banktjänstemannen i egenskap av ställföreträdande regionchef och vice verkställande direktör haft en hög befattning inom banken. Domstolen ansåg därför att banktjänstemannen varit behörig. Överenskommelsen var alltså bindande för banken.

En snarlik bedömning gör domstolen i NJA 2001 s. 191 del II. Bakgrunden till målet var att en banktjänsteman i chefsposition ingått en överenskommelse med två låntagare innebärande att deras personliga betalningsskyldighet på 15 miljoner kronor begränsades till vad som kunde utfås ur en viss fastighet. När lånet väl skulle betalas hänvisade låntagarna banken till att få sin betalning genom försäljning av fastigheten, vilket inbringade 7 miljoner kronor. Eftersom betalningen inte täckte hela lånet

---

⁷⁹ Jfr Ibid s. 58 f.

krävde banken låntagarna på resterande belopp. Med hänsyn till utfästelsen från banktjänstemannen motsatte emellertid sig dessa ytterligare betalningsskyldigheter.

Högsta domstolen tog i målet ställning till om banken blivit bunden av chefstjänstemannens överenskommelse med låntagarna. I detta fall hänvisar Högsta domstolen till utlåtandet i NJA 2001 s. 191 del I. Domstolen uppmärksammade även ett yttrande från Svenska Bankföreningen. I yttrandet uttalade föreningen bland annat att verksamhetens behöriga gång inom bankväsendet är beroende av att bindande överenskommelser när det gäller en rad olika tjänster kan träffas med andra än sådana befattningshavare som har firmateckningsrätt för banken.

Högsta domstolen ansåg att banktjänstemannen i egenskap av sin ställning som chef varit behörig att ingå det kreditavtal som det var fråga om i målet. Denna behörighet ansågs även omfatta utformning av villkor i det enskilda fallet och ändring av dess villkor. Banktjänstemannen ansågs därför behörig att utge utfästelsen att låntagarnas betalningsskyldighet skulle begränsas till vad banken fått i betalning för fastigheten.

NJA 2001 s. 191 del I och II kan sammanfattas som så att då en tjänsteman som ansvarar för något område i bankens verksamhet också har en långtgående behörighet att binda banken.⁸⁰ En fördel med en sådan ordning är självklart att *omsättningens säkerhet* skyddas då tredje man inte behöver försäkra sig om att fullmäktige är behörig på grund av internt regelverk. Då det i målen rört sig om betydande belopp finns det anledning att ställa sig frågan om Högsta domstolen gått för långt i skyddet av tredje mans intressen. Dotevall har på denna grund ansett det motiverat att Högsta domstolen i NJA 2002 s. 244 sätter en yttre gräns för vilken tillit tredje man kan känna till bankverksamheten som sådan. I vissa fall följer det att tredje man har anledning att känna ”beaktansvärd osäkerhet” varför det i dessa fall är rimligt att domstolen ställer ett krav på att tredje man undersöker fullmäktiges behörighet.⁸¹

I det tredje fallet, NJA 2002 s. 244, var bakgrunden följande: En privatperson hade sålt aktier för ett större belopp i ett företag. I anslutning till denna affär utfärdade en banktjänsteman en bankgaranti på 50 miljoner kronor, vilket var ett omfattande belopp i förhållande till bankens omsättning; kontoret omsatte cirka 250 miljoner kronor per år. Här ska även tilläggas att banktjänstemannen enligt bankens kreditinstruktion hade rätt att bevilja kredit upp till 10 000 kr utan säkerhet och 500 000 kr med säkerhet.

---

⁸⁰ Jfr Dotevall (2013) s. 57 f.

⁸¹ Ibid s. 58 f.

För utfärdande av bankgaranti gällde därutöver särskilda villkor. Kontorets gräns var två miljoner kronor. Banktjänstemannen hade alltså agerat lång utanför bankens interna regelverk.

I målet behandlade Högsta domstolen särskilt förutsättningarna för ställningsfullmakt. Domstolen konstaterade att ställningsfullmakt enligt 10 § andra stycket i vissa rättsfall ansetts föreligga ”utan att behörigheten kunnat förankras i vare sig lag eller sedvänja men där en behörighet har betraktats som ändamålsenlig”. I anknytning till detta anförde domstolen följande. ”Denna utvidgning av den allmänna ställningsfullmakten framstår som naturlig med tanke på att fullmaktsreglerna i övrigt innehåller normativa inslag”. Det är inte helt självklart vad Högsta domstolen vill ha sagt i denna del.⁸² En möjlig tolkning är att domstolen vill markera att ställningsfullmakt ska kunna tillämpas även då sedvänja inte kan visas med stöd av branschpraxis i fall fullmäktiges behörighet framstår som självklar för tredje man.

I nästa stycke hänvisar dock domstolen till bedömningen i NJA 2001 s. 191 del I och II och uppmärksammade att Svenska Bankföreningens yttrat att en bankkund måste kunna fästa tilltro till de besked av olika art som denna får från personer inom banken som kunden uppfattar som ansvarig för det aktuella ärendet. I detta fall verkar dock Högsta domstolen lagt vikt vid följande tillägg i yttrandet. ”Endast om det finns anledning för kunden att känna beaktansvärd osäkerhet i fråga om dessa företrädares befogenhet eller behörighet är det rimligt att kunden kontrollerar om formella förutsättningar att träffa avsett avtal föreligger.” Till skillnad från tidigare rättsfall fick interna instruktioner på banken avgörande betydelse.

Domstolen lade nämligen vikt vid att det vid den aktuella tidpunkten var en fast etablerad praxis, grundad på interna skriftliga instruktioner i bankerna, att bankgarantier oavsett belopp undertecknades av två tjänstemän, som antingen hade firmateckningsrätt eller givits särskild fullmakt att underteckna garantier. ”Det skulle således inte leda till nämnvärda praktiska olägenheter om åtminstone vid sådana bankkontor tjänstemannens behörighet att lämna en sådan förbindelse måste styrkas.” Banktjänstemannen ansågs därför inte behörig.

I detta fall uppmärksammade domstolen också att förbindelserna löd på ett avsevärt belopp jämfört med kontorets omsättning. I detta fall verkar det alltså som att domstolen återigen värnar om firmateckningsrätten.

---

⁸² Jfr Dotevall (2003) s. 640.

Ett rättsfall från senare datum är NJA 2013 s. 659. I målet prövades frågan om en verkställande direktör för ett dotterbolag till ett reseföretag varit behörig att ingå ett agentavtal med ett företag i Turkiet. Den verkställande direktören hade för resebolagets räkning undertecknat ett nytt avtal, på tre år, som skulle ersätta det gamla ettårsavtalet som reseföretaget tidigare hade haft med företaget i Turkiet. Reseföretaget ansåg sig emellertid inte bundna av det nya avtal som den verkställande direktören undertecknat.

Högsta domstolen konstaterade kort att det inte var visat att det förelegat någon sedvänja i resebranschen som grund för ställningsfullmakt enligt 10 § andra stycket avtalslagen. Den huvudsakliga frågan var alltså om det förelåg fullmakt på grund av befogad tillit.

Högsta domstolen konstaterade att representanten i egenskap av verkställande direktör för dotterbolaget varit behörig att ingå hotellavtal för resebolagets räkning. I denna bedömning vägde domstolen in det faktum att representanten vid flera tillfällen ingått denna typ av avtal samt att ett av resebolagets standardformulär har använts. I bedömning vägdes även in det faktum att den ekonomiska exponeringen vid dessa avtal var begränsad för resebolaget, eftersom bolaget med kort varsel kunde säga upp det avtal, som innebar en betalningsförpliktelse, utan ersättningskyldighet.

Agentavtalet ansågs emellertid vara av en annan art än hotellavtalet, bl.a. genom att agenten tilldelats ensamrätt. Högsta domstolen vägde också in det faktum att avtalet medfört en försämring av reseföretagets avtalssituation jämfört med det gamla avtalet. Slutligen beaktades det faktum att agenten känt till att resebolaget efter ett ägarbyte ingick i en ny koncern. I målet hade framkommit att agenten i samtal med bolagets representant hyst oro inför framtiden och därför väckt frågan om ett treårsavtal. Högsta domstolen ansåg därför att omständigheterna sammantaget var sådana att företaget i Turkiet inte hade kunnat hysa befogad tillit i fråga om att den verkställande direktören i dotterbolaget hade rätt att ingå treårsavtal. Någon avtalsbundenhet hade därför inte uppkommit för reseföretaget.

I rättsfallet behandlade domstolen förutsättningarna för fullmakt grundad tredje mans befogade tillit. Domstolen anförde att den som skapar en befogad tillit till någon annan, om att han företräds av en behörig person i en viss avtalssituation, kan bli bunden av personens handlande. Högsta domstolen konstaterade att detta var en princip som gäller även i andra rättssystem och som avspeglas i olika internationella rättssammanställningar. I denna del hänvisade domstolen till Draft Common Frame of Reference

(DCFR).⁸³ Vid bedömning av om tredje man har kunnat hysa en befogad tillit i fråga om det fanns en behörighet, får hänsyn tas till bl.a. vilket slags avtal det rör sig om, vilken verksamhet det gäller, hur vanligt förekommande avtalstypen är och vilka åtaganden avtalet innebär.

Christina Ramberg har ansett att Högsta domstolen i rättsfallet bygger vidare på NJA 2001 s. 191 och II. Det framgår att Ramberg delar sanktionstanken som framhållits av Grönfors och Dotevall. Detta då författaren anser att Högsta domstolen i rättsfallen sanktionerat bankerna för att dessa inte organiserat sin verksamhet på ett sätt som tydligt kommunicerar till företagets kunder och leverantörer vilka personer som är behöriga att göra vad.⁸⁴ Enligt min mening framstår det återigen som om Högsta domstolen tillämpar en rättstillämpning som grundar sig direkt i en avvägning mellan det rättspolitiska intresset av att skydda omsättningens säkerhet och det rättspolitiska intresset av att skydda firmateckningsrätten. I detta fall ansågs den verkställande direktören för dotterbolaget behörig att teckna avtal med hotell vilket är motiverat av ett omsättningsintresse av att en högt uppsatt befattningshavare ska ha en omfattande behörighet. Att utfallet blev att behörighet inte förelåg beror på att det agentavtal som den verkställande direktören för dotterbolaget undertecknat var ett avtal med stor betydelse för företaget som fullmäktige representerade framstår som motiverat av att domstolen avsåg att värna om det rättspolitiska intresset av att skydda firmateckningsrätten.

4.4 Firmateckningsrätten som rättspolitiskt intresse

Av ovan framgår det att jag håller med Grönfors om att mot ett allt för långtgående erkännande av fullmäktiges behörighet står firmateckningsrätten. Det kan därför vara av intresse att kort redogöra för varför så är fallet.

Firmateckningsrätten innebär en omfattande behörighet att teckna ett företag. Exempelvis har styrelsen i ett aktiebolag behörighet att ingå alla avtal för bolaget, se 8 kap. 35 § första stycket aktiebolagslagen. Styrelsen kan utse särskild firmatecknare som då får samma behörighet att teckna bolaget som styrelse. Ett annat exempel är handelsbolag där varje

---

⁸³ DCFR utgör så kallad *soft law* och är ursprungligen ett akademiskt projekt som syftade till att ta fram gemensamma principer för den europeiska kontraktsrätten. Numera utgör det dock delvis ett EU-projekt, se Herre (2012) s. 933.

⁸⁴ Se Ramberg (2013/14) s. 410 f.

bolagsman är behörig att företräda bolaget om inget annat avtalats (2 kap. 17 § handelsbolagslagen).⁸⁵

Själva syftet med firmateckningsrätten är emellertid att utgöra ett verktyg för bolag att kontrollera vilka avtal och rättshandlingar som företas för företagets räkning.⁸⁶ Det finns därför olika sätt att begränsa firmateckningsrätten. I aktiebolag kan föreskrivas att endast två eller fler personer i förening får teckna firman (8 kap. 39 § ABL); även i handelsbolag finns det möjlighet att genom *registrering* begränsa firmateckningsrätten.⁸⁷

En liberal tillämpning av ställningsfullmakten kan medföra att en befattningshavare kan ingå avtal vilka rimligen borde tecknas av behörig firmatecknare. En sådan rättstillämpning kan medföra att ett företag inte kan organisera sin verksamhet på ett effektivt vis. Detta eftersom bolaget då inte kan kontrollera vilka avtal som ingås genom att begränsa antalet firmatecknare. Exempelvis om ett företag har ansträngt sig för att registrera ett begränsat antal firmatecknare i avsikt att endast dessa kan ingå viktiga avtal för företagets räkning, är det inte önskvärt att andra befattningshavare kan ingå samma avtal som firmatecknarna med stöd av ställningsfullmakt.⁸⁸

4.5 Hur gällande rätt skiljer sig från äldre rättsfall

Sedvänja tillämpas i regel enbart då ett visst handlingsmönster kan anses vara etablerad branschpraxis, vilket skiljer sig från äldre rättsfall där domstolen gjort en fri bedömning av vilka handlingar en viss befattningshavare är behörig att utföra. Ytterligare en skillnad från äldre rättsfall är att kombinationsfullmakt numera tillämpas som ett komplement till fullmakt grundad på sedvänja.⁸⁹

I det steg då domstolen undersöker om behörighet föreligger på grund av kombinationsfullmakt framstår det enligt min mening som att domstolen gör en riskavvägning mellan huvudmannens och tredje mans intressen. Detta då domstolen söker en ändamålsenlig lösning genom att väga omsättningsintresset mot firmateckningsrätten. I flera rättsfall framgår att högt uppsatta befattningshavare i större organisationer ofta har en

---

⁸⁵ Se Hellner (1993) s. 59.

⁸⁶ Jfr Grönfors (1961) s. 124.

⁸⁷ Se Hellner (1993) s. 58 ff.

⁸⁸ Jfr Grönfors (1961) s. 120 f.

⁸⁹ Jfr Dotevall (2013) s. 57.

omfattande behörighet. Detta har av flera författare uttryckts som så att vissa verksamheter har en "organisationsrisk" där sanktionstankanken gör sig gällande.⁹⁰ Den förklaringsmodell som tidigare framhållits framstår enligt min mening som otillräcklig eftersom behörighet förelegat trots att huvudmannen inte kan anses ha agerat oaktsamt.

Sammantaget framstår det som att domstolen successivt utökat ställningsfullmaktens tillämpningsområde genom att domstolen i sin rättsutövning lagt allt större vikt vid tredje mans intressen.⁹¹ En yttre gräns för fullmakten i förhållande till värdet på den handling som fullmäktige utfört verkar dock finnas. Rör det sig om omfattande belopp i förhållande till en verksamhets omsättning är det rimligt att dessa undertecknas av behörig firmatecknare. Tredje man anses då antingen ha tagit en risk eller att det funnits ett moment av beaktansvärd osäkerhet.⁹²

Utvecklingen kan enligt min mening framstå som motiverad av att dagens affärsliv domineras av större organisationer i vilka det är önskvärt att även andra befattningshavare än sådana med firmateckningsrätt lämpligen har en omfattande behörighet (jfr NJA 2001 s. 191 del I och II). Vidare måste det framstå för tredje man som en rimlig slutsats att en högt uppsatt befattningshavare inom ett större företag är behörig att företa rättshandlingar inom sitt verksamhetsområde. Det senaste rättsfallet avseende fullmakt, NJA 2014 s. 684, särskiljer sig dock. I målet (se nedan) framstår det som att Högsta domstolen frångått den i motiven utstakade banan att tredje man ska kunna sätta tilltro till fullmäktiges befattning utifrån omständigheter som kan beaktas objektivt.

---

⁹⁰ Se Grönfors & Dotevall (2016) s. 162.

⁹¹ Jfr Dotevall (2013) s. 61.

⁹² Jfr Dotevall (2013) s. 58 f.

5 Ett rättsfall oförenligt med ställningsfullmaktens syfte

5.1 Bakgrund

I NJA 2014 s. 684 hade en divisionschef L.H. ingått ett muntligt förlikningsavtal för det bolag i vilket denne var anställd. Förlikningen innebar att bolaget skulle betala cirka tre miljoner kronor i ersättning för att företaget sålt en bristfällig produkt. Efter att bolagets verkställande direktör vid ett senare tillfälle fick ta del av förlikningsavtalet bestred bolaget betalningsskyldighet. Som grund för att bestridandet framhöll bolaget bland annat att divisionschefen inte varit behörig att ingå förlikningsavtalet.

Den centrala rättsfrågan vid Högsta domstolens prövning var om divisionschefen varit behörig att ingå förlikningsavtalet för bolagets räkning antingen på grund av ställningsfullmakt eller på grund av behörighet till följd av köparens befogade tillit. Högsta domstolen konstaterade kort att någon sedvänja som innebar att L.H. på grund av sin chefställning hade behörighet att ingå förlikningsavtalet inte var visad varför han inte ansågs behörig enligt 10 § andra stycket avtalslagen. Högsta domstolen undersökte sedan om det fanns förutsättningar för att grunda behörighet på tredje mans befogade tillit.

Som särskilt tillitsgrundande faktum framhöll domstolen att L.H. var chef för en division för en väl avgränsad, särskilt självständig verksamhetsdel. Att denna position varit synbar för tredje man ansågs innebära att köparen haft anledning att räkna med att L.H. hade behörighet att träffa avtal inom ramen för den löpande förvaltningen. Det framgår av domsmotiven att domstolen i denna del gjort en jämförelse med en verkställande direktör i ett aktiebolag – som är behörig enligt 8 kap 29 § första stycket Aktiebolagslagen att företa rättshandlingar hörande till den löpande förvaltningen av bolaget.

Domstolen ansåg att förlikningsavtalet i målet rörde ett relativt högt belopp i förhållande till verksamhetsgrenens omsättning och resultat. Vidare framhöll domstolen att den muntliga överenskommelsen inte enbart innefattade redan inträffade skador utan också på visst sätt risken för framtida skador. Detta sammanvägdes med att avtalet innehöll vissa bestämmelser som pekade på att uppgörelsen innefattade övervägande som inte var av vardaglig natur, samt med det faktum att L.H. uppträtt ensam vid förhandling till skillnad från köparen, som biträdades av en erfaren jurist.

Högsta domstolen ansåg därför att förlikningsavtalet inte kunde anses vara en sådan del av den löpande förvaltningen som naturligt hanterades av L. H ensam. Det faktum att förhandlingarna pågått under en längre tid ansågs inte väga upp för detta faktum, varför Högsta domstolen samantaget ansåg att köparen inte haft befogad anledning att räkna med att L.H. var behörig att ingå förlikningsavtalet.

5.2 Tredje mans befogade tillit

I bedömningen av tredje mans befogade tillit är domstolens resonemang överensstämmande med domstolens resonemang i NJA 2013 s. 659. I likhet med 2013 års fall framgår det att i själva bedömningen av fallet blir fullmäktiges chefsposition den centrala omständigheten som talar för att tredje mans tillit är befogad. Likaså utgjorde avtalets värde i jämförelse med verksamhetens omsättning en avgörande faktor för slutsatsen att tredje man borde ha undersökt fullmäktiges behörighet. I målet beaktar dock domstolen även det faktum att tredje man känner till att mellanmannen brukar företa ett visst slags avtal i förhållande till andra och att förhandlingar har pågått under en längre tid vilket kan tolkas som att domstolen avsatta att nyansera förutsättningarna för befogad tillit ytterligare.⁹³

5.3 Ett nytt insiktsrekvisit

I NJA 2014 s. 684 framför Högsta domstolen ett subjektivt rekvisit. Frågan aktualiseras aldrig i bedömningen av fallet, eftersom förutsättningarna för befogad tillit inte ansågs uppfyllda. Rekvisitet kan dock få konsekvenser för hur fullmakt grundad på tredje mans befogade tillit kommer att tillämpas av underinstanserna i framtiden.

Domstolen framhåller i målet att det inte räcker med att tredje man fått ett tillförlitligt intryck av fullmäktiges behörighet – huvudmannen måste därutöver *insett* att dennes agerande kunnat ge tredje man ett befogat intryck. Vidare tillägger domstolen följande. ”Att huvudmannen kan beskyllas för oaktsamhet i förhållande till en tredje man i en tveksam behörighetssituation är i regel inte tillräckligt för att huvudmannen ska bli bunden. Det typiska fallet är att huvudmannen oaktsamt har orsakat att en tredje man felaktigt har utgått från att en uppgiven fullmäktig är behörig, men han har inte måst inse att det förelåg en risk för missförstånd; här ligger

---

⁹³ Jfr Christine Stridsberg (2014/15) s. 629.

det i allmänhet närmare till hands att huvudmannen blir skadeståndsansvarig på grund av den tredje mannens befogade tillit än att huvudmannen blir avtalsbunden.”

Enligt min mening framstår insiktsrekvisitet som illa anpassat för fullmaktsläran. Rekvisitet medför betydande svårigheter för tredje man att förlita sig på sin egen uppfattning om fullmäktiges behörighet, vilket inte är önskvärt då fullmaktsläran syftar till att underlätta omsättningen genom att förbättra förutsättningarna att agera genom representant. Hur ska tredje man kunna avgöra vad huvudmannen insett i frågan om dennes oaktsamhet? Genom denna rättstillämpning framstår det som att domstolen vänder på fullmaktsläran; istället för att tredje man ska kunna lita på fullmäktige då detta anses befogat ska tredje man istället känna misstro angående dennes behörighet.

Ola Svensson och Konrad Lundberg har i två debattartiklar kritiserat Högsta domstolens krav på huvudmannens insikt.⁹⁴ Huvudsakligen eftersom författarna anser att ett sådant *subjektivt* rekvisit på huvudmannens sida är främmande för hur fullmaktsläran tidigare tillämpats i svensk rätt.⁹⁵ I tidigare rättsfall som behandlat befogad tillit har domstolen ofta ställt ett visst krav på oaktsamhet från huvudmannens sida. Något krav på insikt från huvudmannens sida har dock aldrig förekommit tidigare.⁹⁶

Högsta domstolen anser sig själva finna stöd för att införa ett insiktsrekvisit i 19 § och i 6 § avtalslagen. Dessa regler behandlar dock situationer då part blir som Lundberg uttrycker det: ”*passivitetsbunden vid andras misstag*”. Exempelvis då part blir bunden av en oren accept då denne inte meddelar motparten att denna inte önskar bli bunden av en accept som inte motsvarar anbudet. Detta skiljer sig från omständigheterna i fallet som behandlade förutsättningarna för att huvudmannen skulle bli: ”*aktivitetsbunden vid egna misstag*”. Detta då det är huvudmannens aktiva handlande eller passivitet som ger tredje man det befogade intrycket av mellanmannens behörighet.⁹⁷

Vad gäller ersättning på grund av skadestånd framstår det som klart att detta aldrig kan ersätta de normala fullmaktsverkningarna. Avtalsbundenhet innebär att tredje man har rätt till det positiva kontraktsintresset. En modell som bygger på tankarna om *culpa in contrahendo* innebär att huvudmannen

---

⁹⁴ Se debattartiklarna *Viljeförklaring och tillitfullmakt* av Svensson (2015/16) och *Ytterliggare om tillitsfullmakter* av Lundberg (2015/16). För en annorlunda åsikt se *Tillitsfullmakter – nytt klargörande om befogad tillit som behörighetsgrund* av Christine Stridsberg (2014/15).

⁹⁵ Se Svensson (2015/16) s. 356 och Lundberg (2015/16) s. 740.

⁹⁶ Se Lundberg (2015/16) s. 738.

⁹⁷ Se *ibid* s. 738.

enbart kan bli ersatt det negativa kontraktsintresset.⁹⁸ Sammantaget framstår det som att insiktsrekvisitet är illa anpassat för att skydda omsättningens intresse. Eftersom Högsta domstolens rättstillämpning framstår som oförenligt med ställningsfullmaktens syfte anser jag i likhet med Lundberg att det finns anledning att lämna rättsfallet utan hänseende.⁹⁹

---

⁹⁸ Jfr Svensson (2015/16) s. 352 f.

⁹⁹ Se Lundberg (2015/16) s. 738.

6 Analys och sammanfattande kommentar

Som framgår av den historiska tillbakablicken av hur ställningsfullmakten tillämpas, har synen på rättsregelns tillämpningsområde utvecklats i svensk rätt. Rättsfall av senare år visar att Högsta domstolen tagit ytterligare ett kliv i denna riktning.¹⁰⁰ Detta är naturligtvis rimligt – för att tillfredsställa behovet av förnuftiga partbindningsmedel i en föränderlig värld måste fullmaktsrätten vara dynamisk. Förändringen kan alltså vara befogad för att möta behovet av enklare partbindningsmedel i ett modernt samhälle med ett komplicerat handelsliv. Grundtanken finns dock kvar, d.v.s. att avtalslagen ska tillgodose tredje mans intressen och att huvudmannen ska vara bunden av avtal genom ombud när så är rimligt.

Vad gäller begreppet sedvänja finns det anledning att anta att begreppet förlorat sin relevans genom det sätt som Högsta domstolen preciserat begreppet. Detta framgår av att Högsta domstolen i nya rättsfall inhämtat utredningar utförda av branschorganisationer eller liknande organisationer, eller i avsaknad av sådan undersökning ansett sedvänja inte visat. För att bevisa sedvänja krävs det alltså att tredje man för att försäkra sig om ett positivt utfall i målet på egen hand presenterar en utredning företagen av en branschorganisation eller liknande organisation.

Enligt min mening är en sådan tillämpning av rekvisitet sedvänja svårt att förena med ställningsfullmaktens syfte då tredje man inte enkelt kan försäkra sig om fullmäktiges behörighet. Det är visserligen inte omotiverat att, som Ulf Bernitz framhåller, anse ett sådant beslutsunderlag är ”klarläggande” då det ”tillför beslutsunderlaget närmare information om kommersiell praxis och hur man i berörda kretsar uppfattar rättsläget”.¹⁰¹ Nackdelen är dock att det blir svårt för tredje man att förlita sig på en fullmakt grundad på sedvänja eftersom det är svårt att bevisa att ett visst handlinsemönster är vanligt inom en viss bransch; i vissa fall är det inte möjligt om rättshandlingen som sådan är ovanlig eller en viss befattning är ny inom en viss bransch varför något vanligt förekommande handlinsemönster inte kan konstateras. Vidare framstår det som att resultaten av undersökningarna i vissa fall är oförenliga med vilken behörighet tredje man har anledning att förvänta sig. Exempelvis då en biförsäljare inte är behörig att sälja bilar (jfr NJA 1969 s 185). Eller att undersökningarna i vissa fall är överflödiga med hänsyn till att behörigheten

---

¹⁰⁰ Jfr Dotevall (2013) s. 61.

¹⁰¹ Jfr Bernitz (2018) s. 44.

framstår som självklar (jfr NJA 1972 s. 408). Den sistnämnda invändningen mot branschunderökningar kan vara en möjlig förklaring till att domstolen öppnat upp möjligheten för domstolar att göra en ändamålsenlig tillämpning av 10 § andra stycket Avtalslagen (se NJA 2002 s. 244). Den yttre ramen för ställningsfullmakten sätts dock inte längre av rekvisitet sedvänja, istället följer denna yttre gräns av kombinationsfullmakten.

Det framstår som klart att ställningsfullmakt grundad på kombinationsfullmakt konkurrerar med fullmakt grundad på sedvänja eftersom det är enklare att visa på särskilda omständigheter i det enskilda fallet än att visa på branschpraxis.¹⁰² Metoden att väga olika rättspolitiska intressen emot varandra och därmed uppnå ett rimligt utfall framstår också bättre anpassad för att ta till vara ställningsfullmaktens syfte än att ta stöd av branschundersökningar. Beaktansvärda omständigheter är särskilt tredje mans uppfattning av fullmäktiges befattning. I denna bedömning beaktar domstolen huvudsakligen verksamhetsgrenens omsättning. I den juridiska litteraturen har detta beskrivits som att huvudmannen härmed har ålagts en organisationsrisk. Huvudmannen sanktioneras för den tillit och det intryck som tredje man får av en viss organisation. Sanktionstanken kan dock enligt min mening kritiseras i dessa fall. Redan i motiven framgår det att det är av vikt att tredje man ska kunna lita på viss befattningshavare om det framstår som lämpligt med hänsyn till *omsättningens säkerhet*. Att även högt uppsatta befattningshavare inom större organisationer ska ha en behörighet framstår som motiverat för att möta ett modernt samhälle med stora organisationer där det även är motiverat att andra högt uppsatta tjänstemän, vid sidan om firmatecknare, har en omfattande behörighet att binda företaget.

Vad gäller NJA 2014 s. 684 anser jag i likhet med Svensson och Lundberg att det finns anledning att kritisera Högsta domstolens rättstillämpning. Ett subjektivt insiktsrekvisit från huvudmannens sida framstår som illa anpassat för fullmaktsläran. I denna del framstår fullmaktsläran så som den framställs i motiven till avtalslagen bättre anpassad för det moderna samhällets behov än en fullmakt som förutsätter huvudmannens insikt.

---

¹⁰² Se Adlercreutz, Gorton & Lindell-Frantz (2016) s. 229 f.

Käll- och litteraturförteckning

Offentligt tryck

Förslag till lag om avtal och andra rättshandlingar på förmögenhetsrättens område, lag om avbetalningsköp m.m. avgivna den 31 januari 1914 av därtill utsedda kommitterade, Stockholm, 1914 (cit. Motiven (1914))

Litteratur

Adlercreutz, Axel, Gorton, Lars & Lindell-Frantz, Eva, *Avtalsrätt 1*, 14:e upplagan, Lund, 2016

Bastidas Vengas, Vladimir. ”Rättsekonomi”. I Korling, Fredric & Zamboni, Mauro (red.), *Juridisk metodlära*, 1:a upplagan, Lund, 2013, s. 175–204

Bernitz, Ulf, *Standardavtalsrätt*, 9:e upplagan, Stockholm, 2018

Dotevall, Rolf, *Fullmakt och immateriella tjänster*, Stockholm, 2013

Grönfors, Kurt, *ställningsfullmakt och bulvanskap*, Stockholm, 1961

Grönfors, Kurt & Dotevall, Rolf, *Avtalslagen en kommentar*, 5:e upplagan, Stockholm, 2016

Grönfors, Kurt, ”Högsta domstolen och institutet ställningsfullmakt”. I Nygren, Rolf (red.), *Högsta domstolsakten i Sverige under 200 år*, Lund, 1990, s. 181–200

Hellner, Jan, *Kommersiell avtalsrätt: kompendium*, 4:e upplagan, Stockholm, 1993

Kleinman, Jan, ”Rättsdogmatisk metod”. I Korling, Fredric & Zamboni, Mauro (red.), *Juridisk metodlära*, 1:a upplagan, Lund, 2013, s. 21–45

Millqvist, Göran, ”Ställningsfullmakt, toleransfullmakt och kombinationsfullmakt i högsta domstolens praxis under senare år”. I *Festskrift till Ulf Bernitz*, Stockholm, 2001, s. 69–83

Ramberg, Jan & Ramberg, Christina, *Allmän avtalsrätt*, 10:e upplagan, Stockholm, 2016

Tiberg, Hugo & Dotevall, Rolf, *Mellanmansrätt*, 9:e upplagan, Stockholm, 1997

Artiklar

Dotevall, Rolf, *Något om ställningsfullmaktens utveckling*, SvJT, 2003, s. 637–644

Dotevall, Rolf, *Två rättsfall som rör ställningsfullmakt*, JT, 2001/02, s. 104–107

Grönfors, Kurt, *Ställningsfullmaktens yttergränser*, JT, 1990/91, s. 434–437

Hellner, Jan, *Avtals- och köprätt under 1900-talet*, SvJT, 1984, s. 755–771

Herre Johnny, *DCFR och svensk rätt*, SvJT, 2012, s. 933–940

Lundberg, Konrad, *Ytterligare om tillitsfullmakter*, JT, 2015/16, s. 735–740

Ola, Svensson, *Viljeförklaring och tillitsfullmakt*, JT, 2015/16, s. 330–356

Karlgren, Hjalmar, *Ställningsfullmakt och bulvanskap*, SvJT, 1962, s. 257–270

Ramberg, Christina, *HD:s moderna fullmaktslära*, JT, 2013/14, s. 406–413

Stridsberg, Christine. *Tillitsfullmakter – nytt klagörande om befogad tillit som behörighetsgrund*, JT 2014/15, s. 619–629

Rättsfallsförteckning

Högsta domstolen

NJA 1918 s. 604

NJA 1928 s. 57

NJA 1943 s. 316

NJA 1946 s. 338

NJA 1950 s. 86

NJA 1956 s. 656

NJA 1965 s. 204

NJA 1969 s. 185

NJA 1972 s. 408

NJA 1974 s. 706

NJA 1985 s. 717

NJA 1992 s. 168

NJA 1992 s. 782

NJA 2001 s. 191 del I

NJA 2001 s. 191 del II

NJA 2002 s. 244

NJA 2013 s. 659

NJA 2014 s. 684